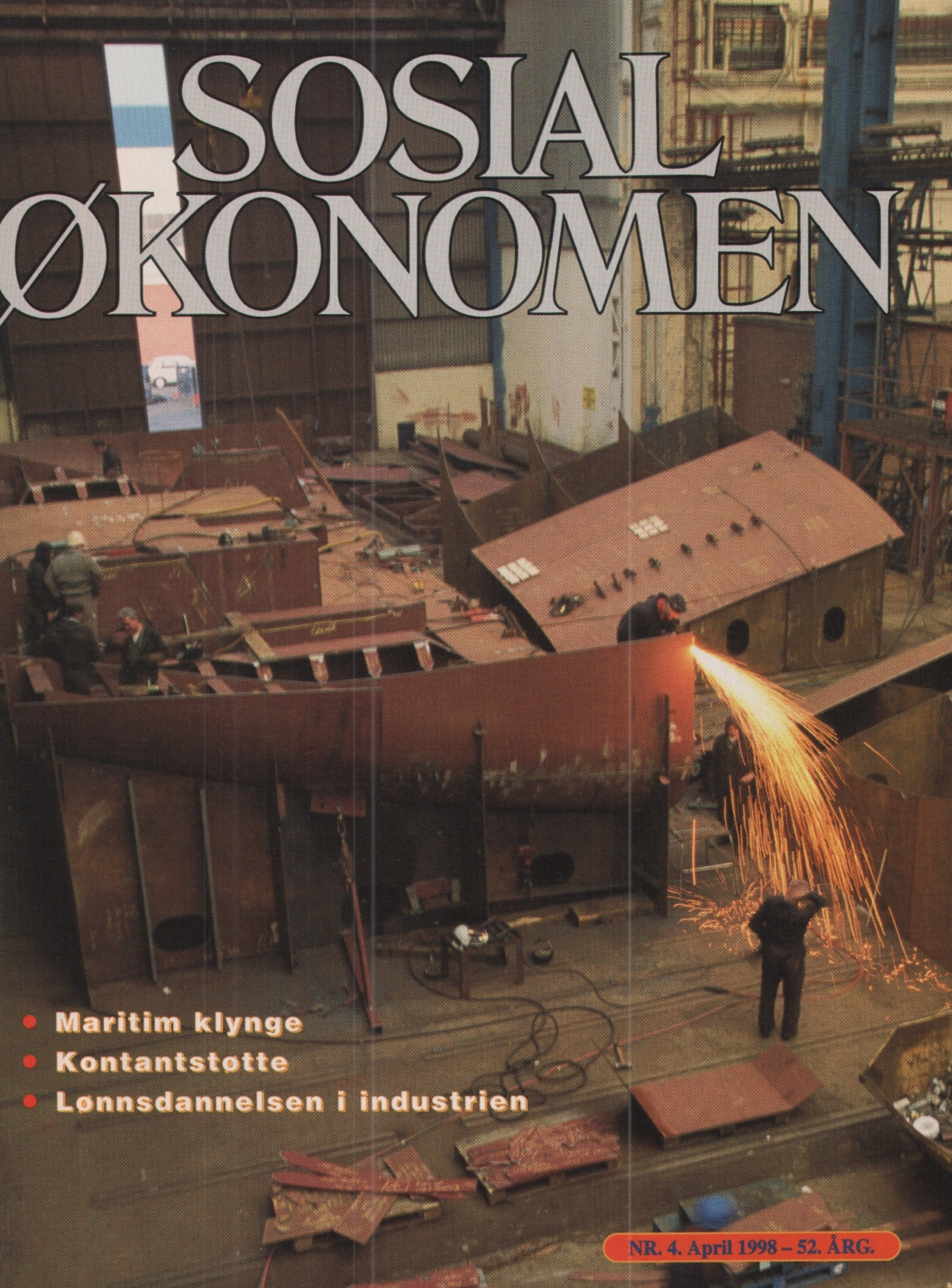

SOSIAL ØKONOMEN

- Maritim klynge
- Kontantstøtte
- Lønnsdannelsen i industrien

Økonomisk Forum 1998

Clarion Royal Christiania Hotel, Oslo – 19. mai 1998

«NORSK ØKONOMI I STØPESKJEEN»

Asiakrise – New Era – Euro og norsk overoppheting
Konsekvenser for renten og investeringsstrategier

Et samarbeid mellom Norske Finansanalytikeres Forening og Sosialøkonomenes Forening

nff

SF

Suksessen fra i fjor følges opp med Økonomisk Forum 1998. For andre gang arrangerer Sosialøkonomenes Forening og Norske Finansanalytikeres Forening i fellesskap en konjunktur- og rentemarkedskonferanse. SF og NFF inviterer til fagkonferanse 19. mai på Royal Christiania Hotel i Oslo om norsk økonomi, inflasjon vs. deflasjon, New Era, investeringsstrategi og renteutvikling. Litt for enhver smak, med temaer som er relevante for økonomiske relasjoner i Norge. Konferansen er en god anledning til å møte personer med høy kompetanse og tverrfaglig bakgrunn i et faglig miljø.

Program

- Stabiliseringspolitiske utfordringer for sentralbanken
- Hvordan unngå overoppheting av norsk økonomi
- Inflation is Dead – Deflation is Looming
- Er Philips-kurven og Taylors-formel verdiløse?
- Investeringsstrategi – Valg av investeringsobjekter
- Renteutviklingen

Foredragsholdere

- Kjell Storvik, sentralbanksjef
- Endre Skjørestad, statssekretær, Finansdepartementet
- Roger Bootle, Group Chief Economist, HSBC Holdings
- Victor D. Norman, professor, Norges Handelshøyskole
- Allan Åkerstedt, konserndirektør, Storebrand
- Ådne Cappelen, forskningssjef, SSB
- Knut Anton Mork, sjeføkonom, Handelsbanken

Opplysninger

For ytterligere informasjon og påmeldingsskjema, ta kontakt med SFs sekretariat, tlf 22 42 32 90

Hvor går renten?

I DETTE NUMMER ...

2

ARNE JON ISACHSEN:
Look to England?

DEBATT

5

JOSTEIN TVEDT:
Den norske maritime klynge

9

KNUT LØYLAND OG
THOR O. THORESEN:
Kommentar til Steinar
Strøms innlegg om kontant-
støtten

ARTIKLER

12

THOR O. THORESEN,
IULIE ASLAKSEN,
CHARLOTTE KOREN OG
KJETIL LUND:
Kontantstøtte – noen
betraktninger om effektivitet
og fordeling

22

ROGER BJØRNSTAND:
Lønnsdannelse i industrien –
uendret også i perioden
1995–1997

MÅNEDENS BOK

30

Chosing a Monetary Policy
Target av A. B. Christiansen
og J. F. Qvigstad.
Anmeldt av Erling VårdalForsidebilde:
Trygve Bølstad/SamfotoSOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Konkurranse, etikk og moral

Vi sosialøkonomer lærer at frikonkurranse sikrer en effektiv utnyttelse av ressursene med mindre det eksisterer en eksternalitet, som en bør regulere for at aktørene skal ta hensyn til. De siste tiår har norske politikere fra alle partier tatt mer og mer innover seg hvordan markedet kan utnyttes. De har sørget for deregulering av flere og flere markeder, som for eksempel kredittmarkedet, boligmarkedet, kraftmarkedet etc. I noen grad kan en også si at en har tatt innover seg at en kan bruke markedet til å få til en effektiv fordeling av eksternaliteter (for eksempel avgifter eller omsettbare kvoter i forurenings«markedet»). Et hovedproblem med å ta i bruk markedet i større utstrekning enn tidligere har vært fordelingseffektene dette kan medføre. Prinsipielt, og også i praksis, kan imidlertid slike negative effekter rettes på ved å bruke mer generelle virkemidler i fordelingspolitikken.

Frikonkurransetesen kjenner ingen landegrenser. En vil få en best mulig utnyttelse av ressursene ved å ha frikonkurranse også i de internasjonale markeder. Her er imidlertid utviklingen kommet betydelig kortere enn innenlands. Selv om EU står for en mer åpen konkurranse begrenses denne internt i fellesskapet ved at reguleringer opprettholdes og nye innføres av fordelingsmessige eller konkurransemessige hensyn.

Et av de store viktige internasjonale markeder for Norge er oljemarkedet. Historisk har dette «markedet» vært preget av en koalisjon av store aktører på tilbudsiden, som har betydelig markedsrett og tilnærmet fritt har kunnet sette prisnivået på råolje. I perioder har denne koalisjonen opplevd problemer, men i store trekk kan en si at markedsmakten er blitt effektivt utnyttet. Med høye priser internasjonalt er det imidlertid fare for stor tilgang på olje fra nye felter. De høye prisene som fulgte av OPEC I og OPEC II i 1973 og 1979 brakte Norge inn i oljealderen. Etterhvert har den teknologiske utviklingen brakt produksjonskostnadene ned i flere nye områder. Dette burde borge for økt konkurranse og etterhvert en utvikling hvor frikonkurranse kunne sørge for lavere oljepriser. I denne situasjonen vil flere av de nye oljeproducentene inngå løse koalisjoner med OPEC for å opprettholde prisen på et høyt nivå. Dette gjelder blant annet Norge der vi både i 1986 og nå i 1998 går til produksjonsbegrensinger i «samarbeide» med OPEC for å holde oljeprisene oppe. Internt vil vi ha konkurranse i viktige markeder for å sørge for en effektiv ressursallokering – eksternt vil vi ha reguleringer for å sørge for store inntekter til Norge.

I forhandlingene om Kyotoprotokollen, som fordeler utslippskvoter for klimagasser mellom land, var et viktig argument for den norske delegasjonen at Norge burde slippe med mindre krevende utslippsmål fordi vi produserer olje og gass for resten av verden, fordi vi produserer energitunge produkter ved hjelp av vannkraft, og fordi marginalkostnaden er så høy i Norge da vi allerede har redusert utslippene mye. Norge vil bidra til høye oljepriser gjennom å sørge for at markedsrett kan utnyttes, vi vil slippe billig i utslippsmarkedet fordi vi produserer olje for resten av verden. I et frikonkurransemarked for olje og under et regime med felles avgifter på klimagassutslipp ville antakelig råoljeprisen falle dramatisk. Det vi liker å kalle grunnrente i oljeproduksjon, men som like gjerne for en stor del kan kalles monopolprofitt, ville overføres til forbrukerland istedet for produsentland av olje. Norge vil i stedet bidra til å opprettholde markedsrett i oljemarkedet og holde på miljøfordelene vi har tilkjempet oss ved historisk å utnytte en stor andel av verdens felles miljøressurs – «klima».

I tillegg til dette ønsker en i Norge å skjerme en del av industrien fra belastningen ved å redusere klimagassutslipp. Argumentet er at da vil denne aktiviteten flytte til et annet sted i verden. Vi påtar oss altså en ekstrakostnad ved at vi vil opprettholde vår andel av utslippene i verden i stedet for at andre land kan få utviklingsmuligheter ved at slik industri flyttes til disse landene. Påskuddet er at disse landene vil produsere med mer forurensende teknologi. Men er det virkelig slik at man vil bygge ut ny kapasitet i andre land uten å velge beste teknologi, spesielt når trusselen er at u-land vil bli inkludert i klimaprotokoller i fremtiden enten direkte eller indirekte gjennom eksport/import-toll for produkter fra forurensende teknologier.

Frikonkurranse vil sørge for en effektiv utnyttelse av ressursene. Dette argumentet brukes hemningsløst av politikerne når de har bruk for det – spesielt når det kan gjøre oss alle rikere enn tidligere. Hvis andre blir rikere på vår bekostning faller ikke argumentet i like god jord. At U-land gjerne vil bruke mer av jordens ressurser og trekke fordel av frikonkurransen liker vi ikke – selv om de fleste ikke tør si det. En tvilsom moral og rusten etikk vil man gjerne tilsløre – bare man kan bli enda rikere.

ARNE JON ISACHSEN:

Look to England?

Jmai ifjor fikk Bank of England ansvaret for å holde den årlige prisstigningstakten mellom halvannen og tre og en halv prosent. Hver fjerde torsdag bestemmer en 9-manns stor sentralbank-komité, i lys av inflasjonsutsiktene, om rentenivået skal endres. Ved flere anledninger har Norges Bank gitt uttrykk for ønskeligheten av inflasjonsstyring også i vårt land. De engelske erfaringene kan således være av interesse å få med seg.

Umiddelbart etter valgseieren i mai 1997 iverksatte statsminister Tony Blair og hans finansminister Gordon Brown en omlegning av engelsk pengepolitikk. Bank of England fikk «instrument independence». Det betyr at banken ikke lenger trenger godkjenning av finansministeren for endring av sine renter. Frykten for at en Labour-regjering skulle bli «soft» i kampen mot inflasjon forsvant. Markedet likte det det hørte. Tilliten til Labours økonomiske politikk ble styrket, og markedsrentene gikk noe ned.

Som Chief Economic Adviser to HM Treasury and Head of Government Economic Services i perioden 1991-97 hadde Sir Alan Budd dårlig med fritid den helgen de nye retningslinjene for Bank of Englands virksomhet ble utarbeidet. Med bakgrunn som rådgiver til ledelsen i Barclays Bank har han grep på markedsaktørenes tenkesett, og som professor før det, ved London Business School, har han nyttig akademisk erfaring. Ikke overraskende ble Sir Alan i november 1997 utnevnt som medlem av Monetary Policy Committee of the Bank of England. Sammen med de åtte øvrige medlemmene av denne komiteen skal han en gang i måneden *bestemme* om rentenivået til Bank of England skal heves, senkes eller forbli uendret.

Den 27. januar 1998 arrangerte den britiske ambassade et seminar der Sir Alan Budd redegjorde for omlegningen av engelsk pengepolitikk. Det gjorde han på en glimrende måte – velsignet fri for transparenter. Etter som norsk penge- og valutapolitikk er under heftig debatt, kan en oppsummering av de britiske erfaringene være av en viss interesse.

1. BAKGRUNN

England, og Tony Blair, høster nå fruktene at Margaret Thatchers tøffe

økonomiske politikk. Inflasjon og arbeidsløshet er kommet kraftig ned, den økonomiske veksten er god, utenriksøkonomien, så vel som statsbudsjettet, er i rimelig balanse. Hvem hadde vel trodd det for ti år siden, at England skulle være blant de flinkeste i klassen på slutten av 1990-tallet, og Japan og Tyskland problembarna?

Men alt er ikke såre vel. Selv om det *makroøkonomiske* bildet er pent på plass, er her mange utfordringer på det *mikroøkonomiske* planet. Sir Alan trakk frem tre forhold som den sittende regjering er opptatt av: Utbredt fattigdom, sosial isolasjon og økende inntektsforskjeller. Den beste måten å møte disse problemene på er å få folk inn i godt betalte jobber.

Selv om bare omlag fem prosent av arbeidsstyrken *mottar* ledighetstrygd, det laveste tallet siden 1980, finnes det personer uten arbeid i én av fem husholdninger. Ikke-registrert arbeidsløshet er altså temmelig stor. Eksempelvis har antall uføretrygdede økt kraftig. Videre har England den største andelen av alene-foreldre i Europa. Og blant disse, den største andelen av hjemmeværende, ikke-jobbende.

For å bedre situasjonen arbeider myndighetene med å endre velferds-systemet. På marginen skal det bli mer attraktivt å jobbe og mindre attraktivt å motta offentlige ytelser. Videre iverksettes opplæringstiltak, med sikte på å gjøre folk som faller utenfor arbeidsstyrken, bl. a. eldre arbeidstakere som har mistet jobben, «employable» igjen.

Engelskmennenes «head-on»-forsøk på å reformere velferdsstaten følges med falkeblikk i andre land, ikke minst i Tyskland, hvor 4.5 millioner arbeidsløse (12% av arbeidsstyrken) utgjør ikke bare en sløsing med ressursene, men også en politisk risiko.

For dem som er vant til å tenke i makroøkonomiske termer, skulle man

tro at myndighetene, gitt målsetningen om å få flere i arbeid, ville ha en fast hånd på de stabiliseringspolitiske håndtakene; finanspolitikken og pengepolitikken. Tony Blair vurderer situasjonen annerledes. Regjeringen må konsentrere seg om tiltak som får *tilbudssiden* i økonomien til å fungere bedre. Ved å gi Bank of England ansvaret for å holde den årlige prisstigningstakten rundt 2,5%, yter pengepolitikken sitt bidrag til den makroøkonomiske stabiliteten. Med ro for at det makroøkonomiske bildet er på plass kan regjeringen gå løs på sin viktigste oppgave; en revitalisering av velferdsstaten basert på hele folket i arbeid.

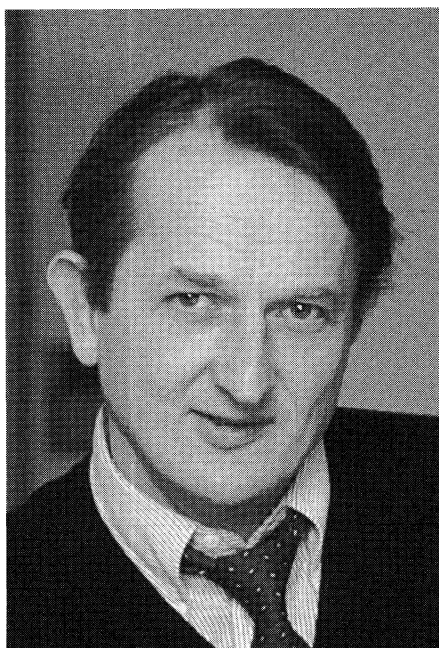
Dette høres vel og bra ut. Men i detalj, hva betyr dette for britisk pengepolitikk? Sir Alan disponerte sitt fordrag ut fra stikkordene Hva, Hvorfor, Hvem og Hvordan.

2. HVA BESTÅR OMLEGGNINGEN AV ENGELSK PENGEPOLITIKK AV?

Monetary Policy Committee (MPC) er britenes motstykke til Federal Reserve Open Market Committee (FOMC) og Bundesbanks Zentralbankrat. De respektive organer bestemmer de respektive lands sentralbankrenter. Ettersom kapital nå flyter fritt over landegrensene, og valutakursene fluktuerte i henhold til tilbud og etterspørsel, er det ikke meget annet de pengepolitiske myndighetene har å gjøre enn å bestemme korte renter i egen valuta.¹

Tidligere var det slik at finansministeren bestemte endringer i renten, etter regelmessige møter med sentralbanksjefen. Det nye i engelsk pengepolitikk er at ansvaret for rentefastsettelsen nå er gått over til sentralbanken. Et nytt organ, MPC, er opprettet, for månedlig å revurdere eksisterende renter.

At Bank of England har *instrument independence*, betyr at den står fritt til å sette renten slik den finner det mest tjenelig, ut fra *målsetningen* om prisstabilitet, definert som årlig inflasjon på 2,5%, pluss/minus 1,0%.² Hva gjelder fastsettelsen av ønsket infla-

Arne Jon Isachsen er Ph.D i sosialøkonomi fra Stanford University 1975. Han er professor ved Handelshøyskolen BI

sjon, er dette politikernes, og ikke sentralbankens bord. I fagterminologien sier vi således at Bank of England har *instrument*, men ikke *goal independence*.

To ord til er viktige i denne sammenhengen; *transparency* og *accountability*. Med *transparency* forstås at Bank of England må gjøre det klart for all verden hva den gjør og hvorfor den gjør det. Med full åpenhet omkring vurderinger av de økonomiske utsiktene, bl. a. i form av en kvartalsvis *inflasjonsrapport*, reduseres sjansene for bråe skift i markedsaktørenes forventninger. Da blir faren for store og destabiliserende kapitalbevegelser også mindre.

Accountability innebærer at Bank of England må stå til ansvar for sine handlinger. Om inflasjonen skulle havne utenfor målområdet, dvs. bli *lavere* enn 1,5% eller *høyere* enn 3,5%, må sentralbanken forklare *hvorfor* så har skjedd. Videre må den gjøre klart hvilken *omlegning av politikken* som nå vil finne sted. Til sist, en prognose for prisutviklingen, med klar angivelse av når man regner med igjen å være innen målområdet, må også presenteres.

På dette punktet minnet Sir Alan om hva Montagu Norman, engelsk sentralbanksjef i mellomkrigstiden,

en gang sa: «I will never apologize and never explain.»³ Synet på hva som er passende atferd for en sentralbanksjef er ikke lengre hva det var – og det skal vi trolig være glade for.

Som en nødløsning, om Bank of England skulle komme fullstendig i utakt med den politiske ledelsen i finansdepartementet, kan departementet, med godkjenning av parlamentet, overta den pengepolitiske styringen.

En egen komité av «back benchers» i parlamentet som følger pengepolitikken løpende, gir ytterligere et element av *accountability*. Denne komiteen kan hente inn ekspertuttalelser fra utenforstående.

Men *accountability* er ikke bare en kollektiv ordning. Stemmegivningen til hvert enkelt medlem av MPC blir registrert og gjort kjent. Således påhviler det medlemmene et *individuell* ansvar for makroøkonomisk stabilitet. Faren for å sovne i timen blir liten.

3. HVORFOR ET INFLASJONS-MÅL FOR PENGEPOLITIKKEN?

På lang sikt vil de fleste mene at pengepolitikk, gjennom variasjoner i den *nominelle* pengetilførselen, ikke kan påvirke *realøkonomiske* variable, som økonomiens vekstevne eller sys-

¹ I bredere forstand har de pengepolitiske myndighetene i et land to andre oppgaver: Sikre stabilitet i det finansielle systemet, inklusive betalingsordningene, samt en god forvaltning av valutaresservene.

² Sveriges Riksbank har en lignende oppgave; inflasjonen skal holdes på 2%, pluss/minus 1%.

³ I John Kenneth Galbraiths glimrende bok *Money. Whence it came, where it went*, fra 1975, gis en livlig beskrivelse av hvordan sentralbanksjefene i USA (Benjamin Strong), Tyskland (Hjalmar Schacht) og England (Montagu Norman) i 1927 ble enige om å at amerikanske renter skulle senkes, for å hindre utstrømning av gull fra England. Gullstandarden, som var gjeninnført i England i 1925, måtte for all del bevares. Resultatet var en kraftig tilførsel av likviditet i det amerikanske markedet. Det ga støtet til «boom» på børsen, med tilhørende «bust» to år senere. I ettertid er det liten tvil om at med en målsetning om inflasjon mellom 1% og 4%, snarere enn med mål om fast pris på gull, hadde de «harde trettiåra» blitt mindre harde.

selsettingen. Økte investeringer, tekniske fremskritt og en bedre kvalifisert arbeidsstokk må til for økonomisk vekst. Fleksibilitet i lønnsdannelsen, kvalifikasjoner mer i tråd med behovene og incitament til jobb fremfor trygd kan gjøre at flere kommer i arbeid. Pengepolitikk, i betydningen endret tilførsel av likviditet for der ved å endre korte renter, kan i beste fall jevne ut konjunktorene, i verste fall virke destabiliserende på økonomien.

Når pengepolitikk bare kan påvirke nominelle variable, står valget av målvariabel mellom nominelt BNP, nominell valutakurs, nominell pengemengdevekst eller inflasjon. Tidligere trodde man at sammenhengen mellom pengemengdevekst og inflasjon var rimelig stabil. Med god kontroll på likviditetstilførselen kunne sentralbanken således også styre inflasjonen. Etter hvert som det har vist seg at sammenhengen mellom pengemengdevekst og inflasjon er ustabil, og også sammenhengen mellom pengemengdevekst og nominelt BNP, har flere land gått over til direkte styring mot inflasjon.

Lav inflasjon er i seg selv en fordel. Dessuten forstår folk flest hva inflasjon er. På denne bakgrunn har engelske myndigheter funnet det hensiktsmessig å la landets sentralbank ha til oppgave å sørge for moderat prisstigning.

Sir Alan er, som tittelen tilsier, en dannet mann. Således fant han det ikke opportunt å gi råd om hvorvidt Norges Bank burde få i oppgave å sikre lav inflasjon snarere enn stabil valutakurs. Imidlertid kunne han fortelle at i perioden 1990-92, da England var medlem av fastkurssamarbeidet (ERM), fikk man inflasjonen under kontroll. Men da finansminister Nigel Lawson – mot statsminister

Thatchers vitende – skygget tyske mark i 1987-88, gikk det ikke så bra; inflasjonen skjøt uønsket fart. I denne perioden hadde England trolig vært bedre tjent med en appresiering av sin valuta.

4. HVEM TAR BESLUTNINGENE?

Som nevnt har Monetary Policy Committee ni medlemmer. Fem kommer fra Bank of England; sentralbanksjefen, de to visesentralbanksjefene, lederen for forskningsavdelingen og lederen for avdelingen som setter tiltakene ut i livet. I tillegg kommer fire «uavhengige» som er utpekt av finansministeren. Sir Alan har følge av en forretningsmann og to professorer. En embetsmann fra finansdepartementet er også med på møtene, dog uten stemmerett.

I gjennomsnitt har de uavhengige medlemmene minst halvdagsjobb i banken. De er oppnevnt for tre år, med mulighet for fornyelse. Trolig vil perioden forlenges når det er gått en tid.

Sir Alan var nøye med å presisere at om inflasjonen skulle ligge an til å bli lavere enn 1,5%, vil Bank of England trå til med en ekspansiv pengepolitikk. En mer kinkig situasjon vil kunne oppstå ved et solid tilbudssidesjokk, som f. eks. en kraftig økning i råvarepriser. Om høyere rente og sterkere valuta, ut fra kravet om å holde inflasjonen under 3,5%, fører til en «unødvendig» nedgangskonjunktur, hva da?

Om (eller når) en slik situasjon inntreffer, har man et *politisk* problem. Trolig ville Monetary Policy Committee da, etter Sir Alans mening, invitere til dialog med finansdepartementet, gjerne gjennom den em-

betsmannen som er med på møtene. MPC ville kanskje anbefale at komiteens mandat ble midlertidig endret, dvs. med rom for noe mer enn 3,5% inflasjon. Om departementet fryktet at en slik omlegning ville svekke troverdigheten av britisk pengepolitikk på lang sikt, vil svaret bli nei. I så fall kan midlertidig økning i arbeidsløsheten være prisen man betaler for varig lav inflasjon.

5. HVORDAN FUNGERER SYSTEMET?

Vurderingen av den pengepolitiske situasjonen starter med et heldagsmøte på fredag. Her legges det frem notater utarbeidet av Bank of England. Den økonomiske situasjonen analyseres og prognoser som viser mulige utviklingsbaner under alternative forutsetninger, presenteres. Medlemmene i MPC møtes så til to halvdagsmøter den etterfølgende onsdag og torsdag. Det stemmes over hvorvidt rentepolitikken skal endres. Torsdag klokken 12:00 blir beslutningen gjort kjent.

Hver fjerde torsdag er det således en viss spenning i markedet. Vil de som har satset på at renten settes opp eller ned få rett – og tjene penger på sine disposisjoner – eller vil det gå minst fire nye uker før sentralbankens renter endres? På samme måte som en form for «Fed-watching» har vokst frem i USA, dvs. en nøye overvåking av alt som foregår i den amerikanske sentralbanken, har det blitt økt interesse i markedet for virkningen i Bank of England.

Sammenfatningsvis var Sir Alan helt klar i sin vurdering av omlegningen av britisk pengepolitikk som Labour har gjort: «An excellent move».

JOSTEIN TVEDT, DNB-SHIPPING

Den norske maritime klynge

Kommentar til Knarvik og Steens studie av samvirkegevinster i den maritime sektor

Karen Helene Midelfart Knarvik og Frode Steen presenterer i Sosialøkonomen nr. 2, 1998 sin studie av klyngeeffekter i den maritime næring; SNF rapport nr. 57/1997, «Self-reinforcing agglomeration?: An empirical study of the Norwegian maritime industry». Studien er et av de første økonometriske forsøk på å teste for eksistens av klyngeeffekter, og er således et viktig bidrag til videreutvikling av lokaliseringsteorier innen internasjonal økonomi. Resultatene i rapporten har alt påvirket, og vil trolig også fortsette å påvirke, den pågående debatten om rederinæringens plass i norsk økonomi, og i særdeleshet hvorvidt det er ønskelig med næringspolitiske virkemidler. Eksempler på slike virkemidler overfor rederinæringen er refusjonsordningen for norske sjøfolk og utbytteskattlegging, i stedet for overskuddsskattlegging, av norske skipseieende selskaper.

Rapportens hovedkonklusjon er at man ikke finner positive samvirkegevinster, ofte kalt klyngeeffekter, mellom rederinæringen og det skipsindustrielle miljøet i Norge. Innen det skipsindustrielle miljø finner man derimot stordriftsfordeler, som indikerer at det eksisterer samvirkegevinster internt i dette segmentet. Man finner også svake spor etter slike gevinster mellom rederinæringen og maritim tjenesteyting.

Rapporten har fått omtale i både norsk og internasjonal presse i kjølvannet av artikkelen i Sosialøkonomen. Noen av presseoppslagene bør være en påminnelse om hvor vanskelig det er å få journalister til å ta hensyn til nyanser i et akademisk arbeid. I Dagens Næringslivs leder lørdag 28. februar slås det klart fast at eksisten-

sen av norske rederier ikke gjør den norske maritime industri mer lønnsom eller produktiv. Med andre ord, konklusjonen fra «Et konkurranse-dyktig Norge»-prosjektets kartlegging av norske næringsklynger, om at rederiene utgjør kjernen i den norske maritime klynge, hevdes å være feil. Lederen baserer seg tydeligvis på en artikkel i samme avis som omtaler Knarvik og Steens arbeid. På veien fra underliggende SNF-rapport til leder har de fleste forbehold falt bort.

Det er nok ingen overdrivelse å regne med at antall lesere av Dagens Næringslivs lørdagsleder er større enn av Knarvik og Steens SNF-rapport. Med basis i forskernes resultater slår avisen fast at man ikke trenger rederiene for å opprettholde en norsk maritim industri. Denne versjonen av forskernes konklusjoner er oppsiktsvekkende, og om den er korrekt, stiller den de næringspolitiske virkemidlene som er iverksatt overfor skipsfartsnæringen i et underlig lys.

Knarvik og Steen studerer to typer samvirkegevinster, rene eksternaliteter ved at bedrifter påvirker hverandres teknologi positivt innenfor en klynge, ved for eksempel kunnskaps-overføring, og pekuniære eksternaliteter, dvs. positive markedskoblinger. Teorien bak de pekuniære eksternalitetene er kort skissert som følger: Anta at det finnes en leverandørindustri, i dette tilfellet den skipsindustrielle industri, der konkurransen er imperfekt eller der det eksisterer stordriftsfordeler på industriplan. Leverandørindustriens størrelse bestemmes av etterspørselen lokalt, i denne studien bestemt av etterspørselen fra norsk rederinæring. Når markedet vokser, dvs. rederinæringen ekspan-

derer, blir det plass til flere leverandører og konkurransen øker, eller hver leverandør produserer mer slik at skalafordelene utnyttes bedre. Økt konkurranse eller lavere produksjonskostnader i leverandørindustrien vil gi billigere varer og tjenester til etter-spørkerne. Med andre ord, nasjonal rederinæring får rimeligere innsatsfaktorer fra det lokale skipsindustrielle miljø. Således vil vekst i rederinæringen, via markedet for skipsutstyr, medføre lavere kostnader for rederinæringen og derigjennom høyere faktoravkastning.

For å avdekke slike markedsmessige eksternaliteter tester Knarvik og Steen hvorvidt endring i verdiskapningen i rederinæringen, i form av estimert faktoravkastning, kan forklares ved endringer i størrelsen på skipsleverandørindustrien, målt ved endring i faktorinnsats. Studien konkluderer med at ingen slik sammenheng kan påvises. Rent logisk er dette ikke et spesielt overraskende resultat. Med unntak for det som populært kalles industriell shipping, er internasjonal skipsfart preget av tilnærmet frikonkurranse. I tillegg opererer næringen i et fritt internasjonalt kapitalmarked. Ja faktisk er for en gangs skyld også realkapitalen totalt lokalitetsuavhengig. Videre er de fleste ombord på norske bulkskip i internasjonal fart sjømenn fra Filippinene, India og andre utviklingsland. Rederne opererer således i en verden med frikonkurranse og internasjonal faktormobilitet. Modellen man tester tilsier derfor at man søker en sammenheng mellom størrelsen på norsk skipsleverandørindustri og lønnsendringer for filippinske arbeidere og endringer i avkastningen i internasjonale kapital-

markeder. Om en pekuniær effekt finnes, vil den trolig ikke kunne avdekkes som økt faktoravlønning, siden enhver ekstraavkastning relativt raskt utjevnes ved faktormobilitet. Knarvik og Steen har således benyttet en modell for en lukket økonomi på en internasjonal frikonkurransenæring, slik at modellen kan virke feilspesifisert. Dette problemet blir enda klarere ved det faktum at norsk skipsindustri miljø selger på et internasjonalt marked, og ikke bare til norske rederier, slik at internasjonal diffusjon av norske skipstekniske løsninger vil være sterk.

Knarvik og Steen søker også å teste om det eksisterer «rene» positive klynge-eksternaliteter. Det vil si at en nærings teknologi og produktivitet i vid forstand blir positivt påvirket av nærhet til en annen næring. Lokal kunnskapsoverføring er et klassisk eksempel på dette. For å avdekke «rene» eksternaliteter tester Knarvik og Steen blant annet om endringer i aktivitetsnivået i rederinæringen, målt som endring i faktorinnsats, påvirker aktivitetsnivået i det skipsindustrielle miljø, målt som endring i aggregert out-put. Egen faktorinnsats, egen vareinnsats og teknologisk fremgang er også benyttet som forklarende variabler. I tillegg benyttes fire instrumentvariabler; oljepris, fraktindeks for tørrbulkmarkedet, fraktindeks for råoljetankmarkedet og valutakursen USD/NOK.

Knarvik og Steen finner ingen signifikant sammenheng mellom endring i innsatsfaktorbruk i rederinæringen og aggregert out-put i de skipsindustrielle næringer. Utfra dette konkluderes det med at man ikke finner samvirkegevinster mellom rederinæringen og de skipsindustrielle næringene. Knarvik og Steen setter derfor spørsmålsteget ved om rederinæringen er kjernen i en norsk skipsfartsklynge. Det er en rekke problemer knyttet til den empiriske modellen. Først og fremst er det svært stor avstand mellom generelle teorier for eksterne virkninger, for eksempel modeller for kunnskapsoverføring mellom bedrifter, og den modellen som her testes. Få, om noen, tidligere

studier av skipsfartsklynger, inklusive «Et konkurransedyktig Norge»-prosjektet, har hevdet at det skal være noen ekstern virkning mellom innsatsfaktorbruken i rederinæringen og out-put fra de skipsindustrielle næringene, ut over den rene ringvirkningseffekten via skipsindustriens levering av innsatsfaktorer til rederiene. Modellen som testes er således svært snever i forhold til det store antall mekanismer som kan skape positive eksterne effekter mellom bedrifter i en klyngedannelse.

I studien finner man at det er mulige skalafordeler i de skipsindustrielle næringer. Samtidig er det mye som tyder på at norske rederier er vitale kunder for norske utstyrsleverandører. Selv om det knapt bygges konvensjonelle tank- og tørrbulkskip for internasjonal fart ved norske verft i dag, utstyres en rekke skip som bygges for norsk regning ute, med et betydelig innslag av norsk utstyr. At skip bygd for norsk regning i større grad enn andre skip, benytter norsk utstyr, bidrar til at norsk utstyrsindustri kan opprettholde et høyt aktivitetsnivå. Hvis det finnes skalaeffekter i de skipsindustrielle næringer, medfører norske redere preferanse for norsk utstyr, via en ren ringvirkningseffekt, at norske utstyrsleverandører kan utnytte interne og eksterne skalafordeler bedre. Med andre ord vil vi uten norske rederier få en redusert størrelse på de skipsindustrielle miljøer, med en tilsvarende lavere utnyttelse av skalafordeler og konkurransekraft. Således kan studiens resultater, gitt at man aksepterer at tekniske avdelinger i norske rederier foretrekker norsk skipsutstyr, tolkes dithen at en norsk rederinæring er en basis for å utnytte skalafordeler i de skipsindustrielle næringer.

Selv om rene ringvirkningseffekter¹ i seg selv skulle være tilstrekkelig til å sette rederinæringen i sentrum av en skipsfartsklynge, er det uten tvil en betydelig kunnskapshopp mellom de ulike delene av skipsfartsklyngen, også mellom rederiene og de skipsindustrielle næringer. «Et konkurransedyktig Norge»-studiens popularitet skyldes blant annet at man

kjenner seg igjen i virkelighetsbeskrivelsen. Det at man ikke avdekker gevinster ved slik informasjonsflyt i studien til Knarvik og Steen, skyldes ikke bare en litt lite formålstjenlig modellspesifikasjon, men trolig i like stor grad et svakt datagrunnlag. Jeg må ta forbehold om at jeg foreløpig ikke har fått tilgang til studiens data, men utfra beskrivelsen av datagrunnlaget i SNF-rapporten, er det trolig at mye kunne ha vært forbedret ved enkle midler.

Først og fremst burde man tatt større hensyn til særtrekk ved den tidsepoken som studeres. Studien dekker perioden 1978 til 1992. Perioden var ekstremt turbulent for hele skipsfartsklyngen, og dette kunne vært diskutert nærmere i en slik empirisk studie. Jeg vil her kort minne om noen momenter som er velkjent for alle som har fulgt med i internasjonal og norsk økonomisk utvikling i disse årene. I 1979 opplever verden det andre store oljeprissjokket forårsaket av OPEC. Dette førte til store oljeinntekter for Norge, blant annet fordi prishoppet inntraff omtrent samtidig med oppstarten av det gedigne Statfjordfeltet. Således ble prosessen, som hadde startet alt tidlig på 1970-tallet, med overflytting av ressurser mot olje- og gassaktivitet, forsterket ut over 1980-tallet. Internasjonalt medførte oljeprisøkningen fallende oljekonsum samt at oljeproduksjonen utenfor den Arabiske Golf økte. Effekten for internasjonal tankfart var katastrofal. Etterspørselen etter råoljetankskip ble halvert i løpet av få år, på toppen av at svært mye tonnasje hadde blitt levert i perioden 1974 til 1978. Denne tonnasjen var kontrahert

¹ Ringvirkningseffekten, slik den er beskrevet over, kan kanskje defineres som en markeds-messig eksternalitet. Den nasjonale skipsutstyrsindustrien prefereres av samlokaliserte rederibedrifter på grunn av lavere kommunikasjons- og transaksjonskostnader vidt definert, som f. eks. erfaring, bedre oppfølging, lettere reklamasjon og vedlikehold, tillit gjennom personlige kontakter samt lettere spesialtilpasning og skreddersøm. Denne markedsmessige koblingen gjør at vekst i den nasjonale rederinæring spiller større rolle for utnyttelsen av skalafordeler i skipsutstyrsindustrien enn vekst i den totale internasjonale rederinæring.

før det første oljeprishoppet i 1973/1974, basert på forventninger om sterk etterspørselsvekst fra det alt høye 1973-nivået. Først i dag er etterspørselen tilbake på 1973-nivå. Shippingkrisen som etterfulgte oljepris-sjokket i 1973/1974 hadde alt nærmest utradert konvensjonell nordisk skipsbygging da det andre oljepris-sjokket inntraff, men i motsetning til i Sverige, hvor tilnærmet all bygging av internasjonal bulktonnasje forsvant, overlevde deler av den norske verftsindustrien. Hovedårsaken var at verft vred produksjonen mot off-shore-installasjoner og spesialfartøy, i stedet for å bygge store olje- og tørrbulkskip.

Den lave inntjeningen i norske rederier tidlig på 1980-tallet kombinert med høyt norsk lønnsnivå, medførte at norske sjømenn ble for kostbare. Konvensjonell tonnasje ble derfor flagget ut, da skip under norsk flagg i regelen måtte benytte norsk mannskap. Til tross for sterk bekymring for arbeidsledighet blant norske sjøfolk, viste det seg raskt at norsk økonomi trengte den frigjorte kompetansen, spesielt i oljeindustrien. Utflaggingsproblemet ble senere teknisk løst ved å la skip under norsk flagg seile med hovedsakelig utenlandsk mannskap ved innføringen av Norsk Internasjonal Skipsregister (NIS) i 1987.

Kombinasjonen av skipsfart og oljeindustri gav Norge en unik «hedge» mot oljeprissjokkene på 1970 og 1980-tallet. Eksponering mot begge industrier har også vært en sikring for mekanisk industri, da mye av kompetansen var overførbart, alt fra sveisere til ingeniører, og deler av produksjonsutstyret kunne omstilles, for eksempel overgang fra skips- til off-shoreverft.

Til tross for kriser har Norge fremdeles en sentral posisjon i internasjonal bulkfart. Man er godt i gang med å bytte ut 1970-talls flåten og står i dag bra rustet til dra nytte av en eventuell økt etterspørsel som følge av potensielt lav oljepris og økt internasjonal økonomisk vekst. Endringer i internasjonal varetransport har i perioden Knarvik og Steen studerer, gitt muligheter for å utvikle nye nisjer innen

shipping. Noen fremtredende eksempler på dette er biltransport, bøyelasting, cruise-industri, gass- og kjemikalietransport og transport av treprodukter. Nisjenæringene skiller seg fra konvensjonell tørrbulk og oljetransport ved at det ofte finnes betydelige stor-driftsfordeler i et samordnet logistikk-system. Dermed har det vært grunnlag for store enheter med markedsrett i sine segmenter. Nisjenæringene har vært karakterisert ved ny teknologi, som ofte har vært utviklet i samarbeid mellom rederiene og det skipsindustrielle miljø. På grunn av norsk industris spesielle kompetanse og ønsket om å hindre internasjonal spredning av know-how, har ofte norske verft og utstyrsleverandører vært foretrukket. I denne sammenheng bør det påpekes at det er betydelig større sammenheng mellom slik industriell shipping og norsk maritim industri enn mellom konvensjonell tank- og tørrbulkfart og norsk maritim industri. Studien til Knarvik og Steen ville derfor ha vunnet en del på å ha et shippingsegmentperspektiv i stedet for å benytte nasjonale aggregerte tall. Segmentdata kan for eksempel aggregeres fra selskapers årsrapportering, samt skaffes til veie fra norske og internasjonale skipsmeglerhus som disponerer omfattende markedsdatabaser.

Instrumentvariablene som er benyttet er som nevnt oljepris, fraktindeks for tørrbulk og råoljetank og valutakursen USD/NOK. Disse er ment å representere eksogene faktorer som beskriver shippingmarkedenes konjunktursykler. Det er uomtvistelig riktig å trekke inn oljepris, da utviklingen i oljemarkedet har påvirket etterspørselen etter skipsfartstjenester i betydelig grad. Derimot virker det mer tvilsomt, fra et grunnleggende økonomisk perspektiv, å trekke inn fraktratene for råoljetank og tørrbulk, da det er urimelig å regne fraktrater som eksogene i en aggregert skipsfartsmodell. Det kan også nevnes at fraktratene for råoljetank og tørrbulk i dag knapt gir et tilstrekkelig grunnlag for å beskrive inntjeningen til norsk rederinæring, da disse segmentene bare utgjør omkring 30% av den norske flåtes verdi.

Valutakursen USD/NOK er nødvendig å trekke inn hvis data som er benyttet i studien er oppgitt i norske kroner. Shipping er en internasjonal næring der de færreste norske skip transporterer norske varer og faktorrinnsatsen stort sett skaffes internasjonalt. Således er det mest naturlig å velge en stor internasjonal valuta, for eksempel USD, som valutaenhet for hele datasettet. Derimot vil vekslingskursen mellom USD og Yen være av stor betydning. Japan har i perioden som studeres vært den dominerende skipsbygger. I perioden 1985 til 1995 styrket Yen seg kraftig overfor USD, fra over 240 til 80. Til tross for økt effektivitet ved japanske verft, økte prisene betydelig på nybygg og ny annenhåndstonnasje, målt i USD. Siden da har Yen svekket seg overfor USD, og i perioder har Yen/USD-kursen vært over 130. Yen/USD-kursens svingninger påvirker brukerprisen på realkapital i svært stor grad, sett fra en USD- eller NOK-synsvinkel. Dette bør derfor trekkes inn i videre studier.

Det kanskje mest interessante eksempel på samvirke mellom ulike deler av den maritime og oljerelaterte industri er utviklingen av nye løsninger for off-shore oljeproduksjon og transport. For få år siden ble oljefelt i Nordsjøen bygget ut med store stål- og betongkonstruksjoner. I dag er den foretrukne løsning flytende produksjons- og lagringsenheter, oftest i form av produksjonsskip. Disse produksjonsløsningene blir ofte kombinert med bøyelastertransport. Norske oljeselskaper, rederier, utstyrsleverandører og engineering-bedrifter har hatt en fremtredende stilling i utvikling av teknologi og i gjennomføring av disse store og komplekse prosjektene. Til tross for både tids- og budsjettmessige overskridelser, er det som nå gjennomføres på norsk og britisk sektor i et samarbeid mellom de maritime- og oljerelaterte næringer, en manifestering av miljøets styrke og potensiale. Investeringene her er meget store, og videre teknologisk utvikling innen dette feltet vil trolig bety enormt mye for norsk økonomi. Dette er et «case» som er naturlig å trekke

inn for dem som studerer verdien av norske klyngedannelser.

Knarvik og Steens studie har vært kritisert i den etterfølgende debatten for å overse lett observerbare sammenhenger mellom rederinæringen og norsk maritim industri. Jeg er delvis enig i denne kritikken. Forskerne ser ut til stort sett å ha holdt seg strengt til data fra Statistisk Sentralbyrå, og har dermed oversett informasjon fra andre kilder som ville gitt korrektiv til studien. I tillegg synes modellene som testes å være noe

snevre og delvis feilspesifiserte. Så til tross for at dette er et viktig nybrottsarbeid innen økonometriske studier av klyngedannelser, burde metode og datagrunnlag i større grad vært debattert innen det skipsfartsøkonomiske miljø før resultatene ble et innspill i den offentlige debatt.

REFERANSER:

- Dagens Næringsliv (1998): «»Rederiskatt» gir ikke tilsiktet effekt», 28. februar 1998
Dagens Næringsliv (1998b): «Tettvevet maritimt miljø», 10. mars 1998

- Knarvik, Karen Helene Midelfart og Frode Steen (1997): «Self-reinforcing agglomeration? An empirical study of the Norwegian maritime industry», SNF-rapport 57/97
Knarvik, Karen Helene Midelfart og Frode Steen (1998): «Samvirkegevinster i maritim sektor?», Sosialøkonomen nr. 2
Lloyd's List (1998): «Norwegian shipowners attack «value» claim», 6. mars 1998
Norges Rederiforbund (1998): «Kvartalsinformasjon om skipsfart og offshorevirksomhet», nr. I
Wergeland, Tor (1992): «Norsk skipsfarts konkurranseevne», SNF-rapport 50/92
Wergeland, Tor (1996): «Shipping», Delft University Press

Høgskolen i Oslo er Norges fjerde største utdanningsinstitusjon med 8000 studenter og 850 tilsatte.

Høgskolen i Oslo

FØRSTEAMANUENSIS/FØRSTELEKTOR/ HØGSKOLELEKTOR I ØKONOMISKE FAG

Ved Avdeling for økonomi-, kommunal- og sosialfag, kommunalkandidatutdanningen, er det ledig en fast stilling som førsteamanuensis/førstelektor/høgskolelektor i økonomiske fag.

Stillingen innebærer undervisning, veiledning av studenter, forskning/utviklingsarbeid samt administrative oppgaver. Det legges stor vekt på erfaring fra forskning/utviklingsarbeid innen det kommunal- økonomiske området. Den som tilsettes må ha interesse for å delta i utviklingen av undervisningstilbudet, og er tiltenkt et særlig ansvar for utvikling av emner med relevans for økonomisk styring i kommunene. Pedagogisk erfaring, kjennskap til IT-systemer og erfaring fra praktisk økonomisk arbeid knyttet til kommunesektoren, vil være en fordel.

Vi søker etter en person med utdanning som siviløkonom med høyere avdeling, sosialøkonom eller utdanning som gir tilsvarende kompetanse.

Stillingen lønnes etter Statens lønnsregulativ, lpl. 17.510, kode 1011, ltr. 46-48 for førsteamanuensis, kode 1198, ltr. 46-48 for førstelektor og kode 1008, ltr. 27-44 for høgskolelektor. For spesielt kvalifiserte søkere kan høyere lønn vurderes. Fra lønnen trekkes lovfestet innskudd til Statens Pensjonskasse.

Nærmere opplysninger fås ved henvendelse til høgskolelektor Lars A. Loe eller studieleder Sten-Erik Hammarquist, tlf. 22 45 35 00.

Søknad merket "ref. 98/886" sendes Høgskolen i Oslo, personalseksjonen, Wergelandsveien 27, 0167 Oslo, innen 7. mai 1998.

Kommentar til Steinar Strøms innlegg om kontantstøtten

I sin artikkel om kontantstøtte formidler Steinar Strøm i siste nummer av *Sosialøkonomen* noen tanker om belastningen ved å delta i det offentlige ordskiftet. Det er ikke vanskelig å slutte seg til resonnementene om hvordan reformen virker på avkastingen av yrkesaktivitet og Strøm må få kreditt for iherdig deltakelse i debatten. Men etter vår mening kan hans problemer med å bli forstått riktig i diskusjonene omkring disse effektene både skyldes at hans resonnementer ikke er fullstendige nok og at han benytter betraktningmåter som er lite oppklarende.

Som et eksempel på det siste, innleder han sitt innlegg i *Sosialøkonomen* med å fastslå: «Å få betalt et beløp når en ikke kjøper en spesiell vare eller tjeneste har ikke vært vanlig i Norge, og heller ikke i andre land for den slags skyld. Regjeringens forslag til kontantstøtte innfører et slikt prinsipp ved kjøp av en barnehageplass.» Etter vår mening har dette poenget ikke særlig stor gyldighet for det saken dreier seg om og det sees klarast dersom kontantstøtteordningen administreres via økning på 36 140 kroner i barnetrygden for alle, kombinert med et bortfall av statsstøtten til barnehagene (den måten å administrere ordningen som Strøm selv anbefaler). En slik utforming av ordningen innebærer at *alle* mottar det samme beløp samtidig som det har skjedd en prisøkning på barnehagetjenesten. Å framstille dette som at en mottar støtte for ikke å bruke en tjeneste er etter vår mening en lite konstruktiv tilnærming.

Vi mener det er mer fruktbart å ta utgangspunkt i at det daglige tilsynet for 1- og 2 årige barn kan ivaretas på tre ulike måter: i barnehager, hos dag-

mamma e.l. liknende og av foreldrene. Tidligere har staten kun støttet den formen for barneomsorg som har foregått i barnehagene og det kan være gode grunner for det. Nå bestemmer Regjeringen at alle former for barneomsorg skal støttes like mye. Konsekvensene blir sannsynligvis at færre velger tilsyn i barnehager på bekostning av tilsyn fra dagmamma og eget tilsyn hjemme. Regjeringen må derfor ha en oppfatning av at samfunnet som helhet vil ha fordel av at en større del av omsorgen ivaretas av foreldrene selv. En kan ikke utelukke at barn vil ha fordel av å tilbringe mer tid sammen med sine foreldre enn det som dagens skatte- og overføringssystem innebærer, fordi omsorg i hjemmene kvalitativt atskiller seg fra den omsorgen som andre personer kan yte. Kontantstøtteordningen *kan* derfor være et virkemiddel som trekker i riktig retning.

Når vi innledningsvis hevder at Strøms resonnementer ikke er fullstendige nok, så skyldes det at han ikke gir noen god samfunnsøkonomisk begrunnelse for hvorfor barnehager skal tilgodeses med særskilte subsidier. I stedet for å karakterisere kontantstøtten som et nytt prinsipp ved at en får betaling for ikke å bruke en tjeneste, burde han heller drøfte mulige samfunnsøkonomiske begrunnelser for hvorfor barnehagepass bør favoriseres sammenliknet med andre passalternativer. Det er flere momenter som kan tale for dette:

For det første vil eksterne virkninger i produksjonen av barnehagetjenester kunne begrunne særskilt subsidiering. Med det mener vi at det er egenskaper ved barnehager som læringsinstitusjon for små barn som genererer positive effekter for barns

kognitive og sosiale utvikling. Uten særskilte subsidier vil omfanget av produksjon av barnehagetjenester bli mindre enn det som samfunnsøkonomisk sett er ønskelig, fordi den enkelte småbarnshusholdning ikke tar hensyn til de eksterne virkningene i sin tilpasning. Å dokumentere at det faktisk forekommer positive eksterne virkninger, og at disse effektene også gjelder for 1- og 2-årige barn, er imidlertid vanskeligere, men det finnes etter hvert en litteratur på dette området som en slik diskusjon kan ta utgangspunkt i.

For det andre vil husholdninger uten små barn også kunne ha en betalingsvillighet for barnehager under forutsetning av det bidrar til å øke yrkesaktiviteten blant småbarnsforeldre. Vi tolker dette som Strøms utgangspunkt i debatten. Bakgrunnen er at økt yrkesaktivitet øker skattegrunnlaget og kan redusere den gjennomsnittlige skattebelastningen i arbeidsstyrken. Dette tilsier subsidiering av barnepass, men ikke nødvendigvis av barnehager. En forutsetning for resonnementet er imidlertid at det foreligger visse stordriftsfordeler ved produksjon av barnepassjenester, noe som tilsier at barnepasset må ha et visst omfang dersom en skal kunne ta ut spesialiseringsgevinster.

For det tredje kan det argumenteres for at barnehager kan betraktes som et formyndergode og således bør subsidieres i motsetning til de to andre passalternativene. Begrunnelsen for dette er manglende informasjon blant foreldrene om de positive virkningene av barnehager, dvs. at de gjennom sin markedsadferd nyttemessig vurderer barnehager for lavt.

For det fjerde kan det argumenteres for at markedet for barnepass er kjen-

netegnet med asymmetrisk informasjon. «Skjulte handlinger» kan føre til at barnepasset ikke til enhver tid er det beste sett fra foreldrene og barnas synspunkt. Dette vil gjelde både i forbindelse med dagmammaordninger og i forbindelse med offentlig godkjente barnehager. Muligheten for «skjulte handlinger» vil imidlertid være betydelig mindre i offentlig godkjente barnehager siden disse på flere områder er sterkt regulerte nettopp med tanke på slike forhold.

I sin iver etter å påpeke de ugunstige virkningene på yrkesaktiviteten, argumenterer Strøm for at prisen på dagmammapass vil øke, slik at en vil få tilnærmet samme prisforhold mellom barnehager og dagmammapass som i dag. Det begrunnes med at økt pris på barnehager fører til økt etterspørsel etter alternativer og dermed økt pris. Greit nok, men han glemmer at barnehager og dagmammaord-

ninger er vesentlig forskjellige med hensyn til reguleringsordninger og kostnader som følger av disse. Dagmammaordninger drives i dag uten subsidier til en pris på rundt kr 3000 pr. mnd. Innføring av kontantstøtte betyr i prinsippet at dagmamma og barnehager likestilles og vi vil, som Strøm påpeker, få en økning i etterspørselen etter dagmammapass som igjen fører til prisøkning. Men etableringshindringene i dagmammaparkedet er så lave at prisøkningen neppe vil bli av det omfang Strøm antar. Hvor stor den blir avhenger av flere forhold, hvorav situasjonen i arbeidsmarkedet nok vil være mest avgjørende. I motsetning til Strøm tror vi at prisforholdet mellom dagmammapass og barnehager vil endres, slik at dagmamma blir betydelig billigere.

Den ugunstige virkningen av dette, slik vi ser det, er at foreldre i større grad vil etterspørre dagmamma fram-

for barnehage ved en kontantstøtte-reform. Det betyr mindre positive eksterne virkninger, mindre positive formyndervirkninger og at foreldre i større grad vil være fristet til å ta økt risiko på barnas vegne. Ved innføring av kontantstøtten undergraver således regjeringen langt på vei det sterke reguleringsregimet som barnehagene er underlagt. Det er jo innført nettopp for å sikre barna et kvalitativt sett best mulig tilbud mens foreldrene er på jobb.

Det er mulig, som Strøm skriver, at reformen innføres på feil tidspunkt med tendenser til lønnspress i økonomien. Reformen er dessuten dårlig utredet, noe som åpenbart Strøm har bidratt til å synliggjøre. Men hans resonneringer med utgangspunkt i for snevre velferdsbetrakninger kan gi et feilaktig bilde av sosialøkonomer som ensidig opptatt av inflasjon og redusert skatt til det offentlige.

SOSIALØKONOMENES FORENING

FORENINGENS KURSPROGRAM

- 19. mai: Penge- og obligasjonsseminar (sammen med Norske Finansanalytikeres Forening) i Oslo
- 3. september: Konjunkturseminar i Oslo
- 24. – 25. september: Etterutdanningskurs om skatt på Tyrifjord Hotell
- 15. – 18. oktober: Tillitsvalgtkurs i København.
- 29. oktober: Høstkonferanse om storbypolitikk i Oslo.

ARTIKKELSAMLING

I samarbeid med studenter og lærere ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo har Sosialøkonomenes Forening laget en artikkelserie basert på utvalgte artikler fra tidsskriftene Sosialøkonomen og Statsøkonomisk Tidsskrift fra 1958 til i dag. Forfatterne har vederlagsfritt stilt sine artikler til disposisjon til dette formål.

Vi tror at samlingen kan ha interesse for økonomistudenter også andre steder i landet. Interesserte kan henvende seg til sekretariatet pr. brev eller telefon.

ARTIKLER FRA SOSIALØKONOMEN/
STATSØKONOMISK TIDSSKRIFT
92 sider. Pris kr. 100,—. Til studenter kr. 80,—.

Johansen, L.:

Forholdet mellom næringene under økonomisk vekst. Statsøk. Tidsskrift (1958).

Rødseth, A.:

Nyare teori om stabiliseringspolitikk i åpne økonomiar. Sosialøkonomen nr. 6. 1979.

Rødseth, A.:

Inflasjonen i åpne økonomiar. Sosialøkonomen nr. 8, 1982.

Johansen, L.:

Arbeidsløsheten: Lettere opp enn ned? Sosialøkonomen nr. 10, 1982.

Sandmo, A.:

Normativ beskatningsteori – problemstillinger og resultater. Statsøk. Tidsskrift (1982).

Holte, F. C.:

Hvorfor er det så vanskelig å bli kvitt arbeidsløsheten i OECD-landene? Sosialøkonomen nr. 8, 1985.

Holthe, F.C.:

Mer om arbeidsløsheten i OECD-landene. Sosialøkonomen nr. 9, 1985.

Stølen, N.M.:

Virkninger av en endring i lønnssetningene og valutakursene analysert ved modellen MODAG A. Sosialøkonomen nr. 10, 1985.

Hagen, K. P.:

Optimal prissetting i offentlige bedrifter – en oversikt. Statsøk. Tidsskrift (1986).

Hoel, M.:

«Endogen makroøkonomisk politikk med fagforeninger». Sosialøkonomen nr. 7, 1987.

Abonnement

Abonnement løper til oppsigelse foreligger

AV THOR O. THORESEN, IULIE ASLAKSEN, CHARLOTTE KOREN OG KJETIL LUND :*

Kontantstøtte – noen betraktninger om effektivitet og fordeling

Kontantstøttedebatten setter fokus på sentrale problemstillinger omkring velferdsstatens innretting.

I hvilken grad skal samfunnet finansiere barnetilsyn? Og skal samfunnet bare støtte de formene for barnetilsyn som stimulerer til arbeid utenfor hjemmet?
I denne artikkelen trekker vi fram noen momenter som bør inngå i en diskusjon av kontantstøtteordningens virkninger kvalitet i barneomsorgen, barnetilsyn og arbeidsincentiver, og produksjon av barneomsorg i hjemmene. Det vises til de direkte fordelingseffektene av reformen, basert på et datamateriale for bruk av ulike typer barnetilsyn blant småbarnsfamilier. Vi diskuterer også utvidet inntekt, som omfatter beregnet verdi av husholdningens egenproduksjon av barneomsorg.

1. INNLEDNING

Regjeringens forslag til kontantstøtte innebærer at familier med barn mellom ett og to år som ikke benytter barnehageplass, mottar det statlige driftstilskuddet som en kontantstøtte. Familier som benytter barnehageplass for kortere tid enn en heldagsplass, får en «deltidskontantstøtte» som er lik differensen mellom et driftstilskudd for en heldagsplass og for den «deltidsplassen» de faktisk benytter.¹

Kontantstøttereformen har satt fokus på noen helt sentrale problemstillinger innenfor velferdsstatens innretting: Hvordan organiserer og finansierer vi barnetilsynet? Hvor mye bør foreldre med små barn arbeide i markedet når yrkesaktiviteten går på bekostning av samvær med barna? Hvordan skal fordelingspolitikken overfor barnefamilieene innrettes? Vi tar ikke mål av oss til å gi et endelig svar på disse spørsmålene, men vi skal peke på noen momenter som en slik analyse bør inneholde. Noen sentrale begreper i denne diskusjonen er kvalitet i barneomsorgen, barnetilsyn og arbeidsincentiver og produksjon av barneomsorg i hjemmene. Vi supplerer diskusjonene med beregninger på et datamateriale for fordelingen av barnetilsyn blant småbarnsfamilier.

I analyser av kontantstøtte og barnehagesubsidiering er det viktig å ta hensyn til at for de fleste foreldre er barnetilsyn av tilfredsstillende kvalitet en nødvendig forutsetning for at begge foreldrene kan være yrkesaktive. Selv om ikke alle yrkesaktive foreldre benytter seg av et barnehetilbud – en del foreldrepar klarer å sjonglere mellom ulike kombinasjoner av deltids/skift-arbeid og eget tilsyn – og ikke alle barn i barnehager har yrkesaktive foreldre, er det i en økonomisk analyse viktig å trekke inn samspillet mellom arbeidsmarkedet og markedene for barnetilsyn. Kvalitet i barneomsorgen er et sentral element i foreldrenes nytteavveining. I avsnitt 2 i denne artikkelen redegjør vi for hvordan barnetilsynsdimensjonen kan inkluderes i en arbeidstilbudsmodell og diskuterer hvordan kontantstøttereformen kan innvirke på beslutninger om yrkesaktivitet og barnetilsyn.

Spørsmål om innrettingen av støtten til barnefamilieene og nivået på yrkesaktiviteten blant småbarnsforeldre bør analyseres i sammenheng med en mer prinsipiell disku-

* Forfatterne takker Erik Fjærli og Marianne Stokstad for nyttige kommentarer, men vi bærer selv ansvaret for eventuelle feil og mangler.

¹ Det er usikkert hvordan den endelige utformingen av ordningen blir.

sjon av organisering og finansiering av velferdsstaten. Dette diskuteres blant annet av den amerikanske økonomen Sherwin Rosen i en analyse av den svenske velferdsstaten (Rosen 1995, 1996). Vi kommer tilbake til dette i avsnitt 3.

I avsnitt 4 vises det til ulike fordelingsaspekter i tilknytning til kontantstøttereformen. Tidligere analyser av fordelingen av barnehagesubsidiene (se f. eks. Thoresen 1994) har påpekt at det særlig er personer i husholdninger med relativt høy inntekt som har fordel av denne ordningen. Den direkte virkningen av kontantstøtte-reformen blir dermed inntektsutjevne. En svakhet ved tradisjonelle fordelingsanalyser er at verdiskapningen i hjemmene ikke inkluderes. I avsnitt 5 diskuterer vi fordelingseffektene av kontantstøttereformen når en legger et utvidet inntektsbegrep til grunn.

2. KONTANTSTØTTE, ARBEIDSTILBUD OG VALG AV BARNETILSYN

Det har kommet en rekke modellforslag i økonomisk teori for hvordan en skal analysere beslutninger om arbeid og barnetilsyn i sammenheng, se for eksempel Michalopoulos et al. (1992), Gustafsson og Stafford (1992) og Ribar (1995). Et vanlig utgangspunkt i disse modellene er at foreldre tar sine beslutninger om type barnepass og arbeidstilbud utfra et maksimeringsproblem der konsum, fritid og kvalitet på barneomsorgen er argumenter i nyttefunksjonen. I forhold til tradisjonelle teorier for tilbud av arbeid (som f. eks. anvendt i Aaberge et al. 1995), er det et viktig trekk ved denne type resonnementer at fritiden til foreldre med 1-årige og 2-årige barn i stor grad benyttes til samvær med barn, og at yrkesaktivitet for begge foreldre må følges av en form for barnetilsyn av andre personer. Det betyr at individet tilpasser sin tid mellom lønnet arbeid, ulønnet arbeid i husholdningen og fritid.

For å gi et innblikk i hvordan en kan tilnærme seg arbeidstid/barnetilsyn-beslutningen og hvordan kontantstøttereformen kan innvirke på denne, skal vi se nærmere på nytteavveining til en mor som arbeider og benytter tilsyn i barnehage for sine barn. Vi tar utgangspunkt i en arbeidstilbudsmodell av Michalopoulos et al. (1992) og antar at moren har en Stone-Geary nyttefunksjon. Dette innebærer et minimumskonsum av hvert enkelt gode og resten av budsjettet fordeles på de tre godene, konsum (x), fritid/eget pass av barn ($-h$) og kvalitet i barnetilsynet, i henhold til størrelsen på «smaksparametrene» β_i , som summerer seg til 1, se likning 1.

$$(1) \max\{\beta_1 (\log(x - x_0) + \beta_2 \log(h_0 - h) + \beta_3 \log(Q - Q_0))\}$$

I denne modellen bestemmer moren både kvantitet (= sin egen arbeidstid) og kvalitet på barnetilsynet. Kvaliteten på barnetilsynet er et veid gjennomsnitt av morens egen kvalitet på barnetilsynet (Q_h) og kvaliteten i barnehagene (Q_c), dvs.

$$(2) Q = Q_c \frac{h}{T} + Q_h \frac{T-h}{T}$$

Moren avpasser med andre ord sin yrkesaktivitet også i forhold til sin egen kvalitet i barneomsorgen og den kvaliteten som hun observerer i barnehagene.² Yrkesaktivitet innebærer også barnepass utført av andre personer enn moren, som kan være av dårligere eller bedre kvalitet enn morens eget pass. Fotskriftene 0 i likningene nedenfor indikerer minstekvantaene i Stone-Geary spesifikasjonen. w er lønn etter marginalsatt, p er prisen på konsum av alle andre varer og tjenester enn barnepass, α er prisen på kjøpt barnepass pr kvalitetsenhet, T er total tid til anvendelse og E er arbeidsfri inntekt. Førsteordensbetingelsen før kontantstøttereformen for et optimalt valg for en mor som både har inntektsgivende arbeid og benytter barnehager til barnetilsyn i like mange timer som hun arbeider er gitt ved:³

$$(3) \frac{\beta_1 (w - \alpha Q_c)}{px - px_0} = \frac{\beta_2}{h_0 - h} + \frac{\beta_3 (Q_h - Q_c)}{T(Q - Q_0)}$$

$$(4) \frac{\beta_1 \alpha}{px - px_0} = \frac{\beta_3}{T(Q - Q_0)}$$

$$(5) px + \alpha Q_c h = wh + E$$

(4) innebærer at moren vil bruke budsjettet sitt slik at de marginale nytteverdier av kjøp av barnepass tilsvarer den marginale nytteverdi av kjøp av andre varer og tjenester. (5) er budsjettbetingelsen, hvor barnehagesubsidiene avspeiles i foreldrebetalingen α . Det er (3) som atskiller seg fra tradisjonelle arbeidstilbudsmodeller ved at økt nytte i optimum i form av konsum av andre varer og tjenester som følge av en inntektsøkning motsvares av nyttetapet fra en ekstra time i arbeid sammen med det eventuelle nyttetapet det innebærer å benytte andre personer til pass av barn. Moren setter et akseptabelt minstenivå på barnetilsynet, og morens eget pass er bedre eller like godt som det nivået som definerer grensen for det akseptable nivået. Det innebærer at kvaliteten på omsorgen i barnehagen både kan være bedre og dårligere enn morens eget pass.

Kontantstøttereformen innebærer at budsjettbetingelsen blir endret. I stedet for (5) kan den nye budsjettbetingelsen se slik ut:

$$(6) px + \alpha Q_c h = wh + E + (K - c(h))$$

På høyre side i likning (6) inngår K som er full kontantstøtte, 36 140 kroner, mens leddet $c(h)$ indikerer at denne

² Det er ikke sikkert disse størrelsene er konstante. Kanskje vil kvaliteten i barnehagen være fallende utover et visst nivå på oppholdstiden pr dag.

³ Denne tilnærmingen kan også anvendes på mødre som arbeider og benytter annet kjøpt barnepass, som dagmammaer, praktikanter, etc.

avtar med hensyn på arbeidstiden, siden morens yrkesaktivitet også innebærer tilsyn i barnehage. Morens nye effektive marginallønn er $w - \alpha Q_c - c'(h)$, der $c'(h)$ representerer det marginale tapet av kontantstøtte. Siden $c(h)$ har et «trappetrinnsforløp», avhengig av hvor fleksibel ordningen lages (dvs. hvor mange intervaller med «deltidskontantstøtte») vil $c'(h)$ variere fra null i det indre av intervallene til ganske stor rundt grensene for intervallene i funksjonen. Avhengig av blant annet preferansene for kvaliteten i barnepasset og størrelsen på tapet av kontantstøtte ved å være yrkesaktiv kan for eksempel en mor som jobber fulltid i utgangspunktet, ønske å redusere yrkesaktiviteten (og bruken av barnehage) ned til neste intervall for «deltidskontantstøtte». Det er imidlertid ikke sikkert at hverken arbeidsmarkedet eller barnehagemarkedet er fleksibelt nok til å oppfylle dette ønsket.

Kontantstøttereformen innebærer med andre ord en vridning i forholdet mellom avkastningen av å være hjemme og avkastningen av å delta i arbeidsmarkedet. I de omlag 20 000 husholdningene med to yrkesaktive med ett- og to-årige barn og som bruker barnehagetjenesten (Thoresen et al. 1998), kan derfor en mulig effekt bli at foreldrene reduserer yrkesaktiviteten til fordel for eget pass hjemme. Foreldrene kan redusere antall timer i yrkeslivet eller velge å trekke seg helt ut av arbeidslivet for en periode. Dersom en av foreldrene tar seg av det daglige tilsynet, taper de arbeidsinntekter, men sparer utgifter til barnepass (inkludert eventuelle barnehageutgifter og utgifter til skolefritidsordning for eldre søsken) og skattebelastningen for den gjenværende i arbeidslivet reduseres noe som følge av skifte av skatteklasse. Dessuten vil de kunne bruke noe av den økte tiden i hjemmene til andre kostnadsbesparende aktiviteter (vaske huset selv, egenprodusert mat, etc.).

Det er imidlertid viktig å framheve to forhold når en skal vurdere kontantstøttereformens implikasjoner for arbeidstilbudet til foreldre med barn i barnehage:

- brukerne av tilsyn i barnehager har høyere utdanning enn andre småbarnsforeldre
- brukerne av tilsyn i barnehager har allerede en relativt lav effektiv marginallønn etter skatt og barnehageutgifter

Dette vises i tabell 1 som inneholder informasjon om lønnsatser, utdanning for de potensielle omsorgspersonene (den av foreldrene med lavest lønn) og ektefellene og husholdningsinntekter i husholdningene, når de er kategorisert etter hvilken form for barnetilsyn som er benyt-

*Thor Olav Thoresen,
Cand. polit. fra Universitetet i
Oslo 1990, er forsker i
Statistisk sentralbyrå.*

tet. Til dette benytter vi et datamateriale der inntektstall fra mikrosimuleringsmodellen LOTTE⁴ er satt sammen med informasjon fra Statistisk sentralbyrås Levekårsundersøkelse. Levekårsundersøkelsen er basert på intervjuer av personer i omlag 3 700 husholdninger og inneholder informasjon om fordelingen av ulike barnetilsynsordninger i befolkningen. En mindre andel av disse, bortimot 300 husholdninger, har 1-årige og 2-årige barn. I tabellen inngår utelukkende familier der begge foreldrene, eventuelt den enslige forrøreren, er yrkesaktive.⁵ Lønn er beregnet som total yrkesinntekt delt på antall arbeidstimer.⁶ Marginallønnen er beregnet som lønn minus marginalsatt og utgifter til barnepass. I utgiftene til barnepass inngår også kostnader for barnetilsyn til eldre søsken.

Selv om utvalget som tabell 1 er basert på er lite, og det derfor er betydelig statistisk usikkerhet, indikerer tallene at det i gjennomsnitt er forskjell i utdanningsnivå mellom brukere av barnehagetjenesten og andre barnefamilier. Høyere utdanningsnivå blant brukere av barnehagetjenesten er i samsvar med hva Blix og Gulbrandsen (1993) finner. Løyland og Ringstad (1993) finner også at mødre med lang utdanning gjennomgående legger barnehagetjenesten større vekt i sine preferanser. Det kan være grunn til å tro at høyere utdanning er et signal om sterkere tilknytning til yrkeslivet der ønske om utnyttelse av utdannelsen er viktig for arbeidstilbudsbeslutningen. Likeledes er det viktig å påpeke at marginalavkastningen i yrkeslivet for brukerne av barnehagene allerede er forholdsvis lav og i noen tilfeller negativ. Dette indikerer at det også kan være andre forhold enn den rent inntektsgenererende aktivitet som er viktige for om en er yrkesaktiv eller ikke.

Med andre ord avhenger virkningen av kontantstøtte på arbeidstilbudet av en hel rekke forhold. Det avhenger av foreldrenes vurdering av kvaliteten på barnepasset i de ulike alternativene, antall barn, trivsel på jobben, risikoen for å falle akterut karrieremessig hvis en er borte fra arbeidslivet en tid, etc. Graden av fleksibilitet i arbeidsmarkedet vil også være viktig. Når en del foreldre etter reformen ønsker å redusere arbeidstilbudet noe, forutsetter det en fleksibilitet i arbeidsmarkedet og i barnehagemarkedet.

⁴ Mikrosimuleringsmodellen LOTTE beregner inntekter og skatteprovenyer til gitte skatte- og overføringssystemer og er basert på data fra inntekts- og formuesundersøkelsen.

⁵ Men det er mange andre barnehagebrukere. For eksempel kan gratis tilsyn i barnehage være foreskrevet av lokale myndigheter. Disse familiene har ventelig en «løsere» tilknytning til yrkeslivet enn toinntektsfamilier i utgangspunktet og er ikke inkludert i tabellen.

⁶ Det er et velkjent problem i studier av denne type at lønnsattene måles upresist.

det⁷ som i dag ikke nødvendigvis er til stede.

Våre data er fra utgangen av 1994. I mellomtiden har barnehagedekningen økt for 1-årige og 2-årige barn og dette kan ha konsekvenser for hvor følsomt arbeidstilbudet er. Ifølge Gustafsson and Stafford (1992) kan arbeidstilbudseffektene av prisendringer bli større når barnehagedekningen øker, «... those who value the service most are those likely to clear the rationing hurdle» (s. 214).

Men også foreldre som benytter dagmammaer eller annet betalt pass (utenom barnehager) har høy yrkesaktivitet (Thoresen et al. 1998). Disse mottar en arbeidsfri inntektsøkning på 36 140 kr. Empiriske arbeidstilbudsstudier⁸ viser at familiene i gjennomsnitt bruker noe av en inntektsøkning til å redusere arbeidstiden, dvs. de kjøper seg mer fritid. En kan derfor regne med at foreldre som ikke er brukere av barnehagetjenesten også vil redusere yrkesaktiviteten noe etter reformen.

Den andre viktige effekten av kontantstøtteordningen er at reformen vil kunne medføre økt bruk av dagmammaer for de som fremdeles ønsker å være yrkesaktive. Selv om kontantstøtteordningen utformes slik at foreldrebetalingen i barnehager nominelt sett vil være uforandret etter reformen, innebærer bruk av tilsyn i barnehager at en mister kontantstøtte. Det faktiske prisforholdet er dermed endret og kontantstøtten gjør pass hos dagmammaer økonomisk mer attraktivt. Ifølge Statistisk sentralbyrås foreldrebetalingsundersøkelser betalte foreldre med brut-

*Iulie Aslaksen,
Dr.polit. fra Universitetet i
Oslo 1990, er forsker i
Statistisk sentralbyrå.*

toinntekt over 375 000 kroner i overkant av 2 800 kroner i gjennomsnitt (pr mnd) for en heldagsplass i barnehage i 1997. Levekårsundersøkelsen viser videre at de gjennomsnittlige prisene for pass av dagmamma er noe høyere enn prisene i barnehagene, anslagsvis 5-10 prosent.⁹ Dersom kvaliteten på pass i barnehagen og pass i andre betalte ordninger er lik, vil en kunne regne med at en stor andel av de som i dag benytter seg av barnehagetilbudet, vil gå over til å benytte tilsyn av dagmamma, ansette en au-pair, etc.

Det er imidlertid ikke sikkert at foreldre vurderer kvaliteten i de ulike alternativene som like god. Ettersom det blir stilt større krav til fysiske omgivelser og personalets faglige kvalifikasjon i barnehager enn hva som er tilfelle for dagmammaer og lignende ordninger, er sannsynligvis kvaliteten

på barnepasset i dagmammarkedet mer usikker enn hva den er i barnehagemarkedet.

Et annet moment er at det fortsatt er en udekket etterspørsel etter barnehageplasser, noe som innebærer at en del frigjorte plasser (som følge av reformen) kan fylles av barn til foreldre som verdsetter barnehagetjenesten høyt.

⁷ «Underutnyttelse» av barnehagetjenesten i form av at barna oppholder seg i barnehagen i færre timer enn den faktiske åpningstid (Blix og Gulbrandsen 1993), er et signal om at det kan være gevinster å hente ved en mer fleksibel organisering av tjenesten.

⁸ Blundell (1993) gir oversikt over litteraturen på dette feltet.

⁹ Da er det ikke tatt hensyn til at en del brukere av barnehagene betaler inntektsavhengige priser eller har friplass.

Tabell 1. Gjennomsnittlig lønn (kroner pr time) og utdanning i husholdninger med 1-årige og 2-årige barn, kategorisert etter type barnetilsyn. Begge foreldre er yrkesaktive

Tilsynsform	Gjennomsnittslønn for omsorgspersonen*	Gjennomsnittlig antall timer i arbeid pr uke for omsorgspersonen	Gjennomsnittlig marginallønn** for omsorgspersonen (w)	Gjennomsnittlig utdanning i antall år for omsorgspersonen	Gjennomsnittlig utdanning i antall år for ektefellen
Barnehage	94	36	34	13,4	14,1
Dagmamma og andre typer betalt barnepass	89	34	43	11,6	12,1
Eget tilsyn og ubetalt pass	—	—	—	12,0	12,4
Totalt				12,1	12,6

*Med omsorgsperson menes den av foreldrene som har lavest lønn

** Marginallønn er lønn minus marginalsatt og utgifter til barnepass

Kilde: Levekårsundersøkelsen 1995, skattemodellen LOTTE

Dagmammaer oppfattes sannsynligvis som et nærmere substitutt for barnehager for de yngste barna enn for de litt eldre førskolebarna. Dersom foreldre som følge av kontantstøtten trekker barna ut av barnehagen til fordel for en betalt dagmamma, kan det skyldes følgende:

- Familien har kjennskap til barnepass hos dagmamma av like høy kvalitet som i barnehagen og går over til å benytte dette som en følge av det relative prisfallet på tilsyn hos dagmamma.
- Familien velger lavere kvalitet på barnepasset til fordel for høyere konsum av andre varer og tjenester. Dette vil særlig være aktuelt for husholdninger med en allerede presset økonomi.
- Familien velger lavere kvalitet på barnepasset utenfor hjemmet og bruker kontantstøtten til å redusere arbeidstiden noe og bruke mer tid sammen med barna. Den totale kvaliteten på barnepasset kan da tenkes å øke.

3. EFFEKTIVITET OG VELFERDSSTAT

Sett fra en velferdsøkonomisk synsvinkel er diskusjonen om kontantstøtte nært knyttet til prinsipielle spørsmål om organisering og finansiering av velferdsstaten: Hvem skal betale for omsorgsarbeidet, og hvordan virker ulike tiltak for finansiering av omsorgsarbeidet inn på ressursallokeringen mellom produksjonssektorer? Økningen i kvinners sysselsetting i omsorgsykker og annen tjenesteproduksjon gjennom de siste tiårene representerer en betydelig overflytting av omsorgsoppgaver fra ulønnet til lønnet sektor. Når offentlig sektor tilbyr omsorgstjenester med både stats- og kommunetilskudd til driften, innebærer det at finansieringen av en stor del av omsorgsarbeidet er flyttet fra familien til skattebetalerne. Ulike former for finansiering av omsorgsoppgavene har betydning både for fordelingen av inntekt og levekår, for ressursallokeringen mellom lønnet og ulønnet produksjon og sammensetning av produksjonen i lønnet sektor, noe som i et langsiktig perspektiv også påvirker det realøkonomiske grunnlaget for finansiering av fremtidens velferdsstat.

Subsidiering av barnetilsyn kan vurderes som en avveining mellom flere motstridende hensyn: (1) Subsidiering fører til «for lav» pris på barnehageplasser og dermed til «for stor» produksjon av disse i forhold til annen produksjon. (2) Subsidiering må finansieres gjennom økte skatter, og høyere skatt på arbeidsinntekt vil føre til for lavt arbeidstilbud. (3) På den annen side: Det finnes en skattekile mellom lønnet arbeid og husholdsarbeid/fritid, som fører til for høy hjemmeproduksjon/fritid. Subsidieringen retter dette noe opp, slik at kvinners arbeidstilbud øker og muligheten for en optimal second best ressursallokering bedres.

Men spørsmålet om barnehagesubsidiering kan ikke bare vurderes i lys av generelle argumenter om velferdstap ved bruk av vridende skatter – det kan være store positive eksternaliteter knyttet til et barnehage tilbud av høy kvalitet, noe som f.eks. er diskutert av Løyland og Thoresen (1996). Men her er det viktig å skille mellom små og

større barn i førskolealder. Det råder en viss faglig uenighet om barnehager har en positiv innvirkning på barns utvikling¹⁰. Borge and Melhuish (1995) finner negative effekter for små barn og positive effekter for eldre barn i en studie med norske data. Likeledes viser Blau and Grossberg (1992) til negative effekter på barns kognitive utvikling av mors inntreden i yrkeslivet i det første leveåret, men positive effekter av inntreden i det andre og påfølgende leveår. Hartmann (1992) konkluderer i likhet med Andersson (1992) at det eksisterer positive kortids- og langtidsvirkninger av barnehageopphold.

Diskusjonen i forrige avsnitt om foreldres arbeidsincentiver kan tilsi at det i særlig grad er foreldre med relativt lav avkastning i og svak tilknytning til yrkeslivet som kan komme til å velge omsorg i hjemmene som følge av kontantstøttereformen. Redusert yrkesaktivitet kan ha ulike typer samfunnsøkonomiske kostnader, avhengig av om kvinners produktivitet er høyere i yrkeslivet enn i ulønnet arbeid i husholdningen. Et annet spørsmål er de skattemessige konsekvenser. Bergstrom and Blomquist (1996) argumenterer for at barnehagesubsidier vil bidra til økt kvinnelig yrkedsdeltakelse, økt skattegrunnlag og skatteinngang, som dermed kan gi mulighet for lavere skattesatser – noe som vil komme alle skatteyttere til gode, ikke bare de barnefamiliene som faktisk motta subsidiet. En overgang fra barnehagesubsidiering til kontantstøtte kan tenkes å medføre lavere kvinnelig yrkesaktivitet og dermed en reduksjon i det nivået på skattegrunnlaget som er nødvendig for å holde skattesatsene på et lavt nivå. Blomquist and Christiansen (1995) argumenterer for at barnehagesubsidier har stor betydning for å øke arbeidsinsentivene og dermed sikre tilstrekkelig tilgang av høyproduktiv arbeidskraft til økonomien.

I debatten om offentlig finansiert barnetilsyn har mye oppmerksomhet blitt rettet mot Sherwin Rosens undersøkelse av den svenske velferdsstaten (Rosen 1995, 1996). Han hevder at omfanget av barnetilsyn i offentlig regi er «for stort» (sett i forhold til en situasjon uten vridende skatter og subsidier) i forhold til sysselsettingen i vareproduserende sektorer, og at dette reduserer potensialet for økonomisk vekst og dermed finansiering av fremtidige omsorgsoppgaver. Ved kontantstøtteordningen vil prisforholdet mellom barnetilsyn hjemme og ute bli endret slik at det i større grad avspeiler ressursbruken i de to alternativene. Men i Rosens modell er det ikke tatt hensyn til at det kan være positive eksternaliteter forbundet med et offentlig barnehage tilbud av høy kvalitet.

En mer helhetlig analyse av Rosens problemstilling krever en modellering av skyggepriser for ulønnet arbeid, som i prinsippet kan avvike fra skyggeprisen på fritid, på grunn av imperfeksjoner generert av skattesystemet, f.eks. gjennom barnehagesubsidier. Skyggeprisen på ulønnet arbeid vil avhenge av i hvilken grad markedsalternativet er et perfekt substitutt til husholdningsprodu-

¹⁰ Det er åpenbart problematisk både å definere kriterier for og operasjonalisere mål på barns utvikling. To sentrale begreper er kognitiv og sosial utvikling.

serte goder, jfr. Sandmo (1990), Chiappori (1997), Apps and Rees (1997) og Ohlsson (1997). Dette er et relevant tema for videre analyse.

4. FORDELINGSVIRKNINGER

En viktig begrunnelse for innføring av kontantstøtteordningen er hensynet til fordelingseffektene (Barne- og familiedepartementet 1998). Avhengig av hvilken fordelingsdimensjon det fokuseres på, har det imidlertid blitt hevdet at reformen både har gunstige og ugunstige fordelingsvirkninger.

Ordningen kan betraktes som en støtte til barns behov for samvær med foreldre, dvs. en endring av incentivstrukturen i retning av mer pass hjemme framfor pass i barnehager. Det kan bety at en ser en interessekonflikt mellom barn og foreldre, der en ønsker å stimulere til mer omsorg i hjemmene framfor konsum (inntekt).¹¹ I forhold til en slik diskusjon er det helt sentrale spørsmålet: Er det en fordel at tilsynet for 1- og 2 år gamle barn foregår i barnehagene eller er det best at foreldrene ivaretar det daglige omsorgen for små barn? Som drøftet ovenfor, kan ekspertisen på feltet ikke gi et klart svar på dette.

En annen viktig fordelingsdimensjon i forhold til kontantstøttereformen er hensynet til kvinners yrkesaktivitet. Fordi mødrene ofte er de nærmeste omsorgspersonene og fordi de som regel har lavest avkastning i yrkeslivet vil det sannsynligvis særlig være kvinner som trekker seg ut av yrkeslivet. Således kan kontantstøttereformen tenkes å svekke kvinnes inntektsmessige posisjon internt i familien. Likeledes er det et moment at reformen kan svekke mødrenes muligheter i yrkeslivet på sikt. Dette

Charlotte Koren, Cand. oecon. fra Universitetet i Oslo 1973, er forsker i NOVA, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

kan skje hvis de ikke tar tilstrekkelig hensyn til at arbeidsmarkedsverdien forringes ved at de trår ut av yrkeslivet for en periode.

Kontantstøtteordningen vil særlig influere på valgene til kvinner med relativt lav avkastning i yrkeslivet, fordi kontantstøtten betyr relativt mer for disse kvinnene enn for mødre med bedre betalt arbeid. Men det har også vært framført argumenter for at disse mødrene kan styrke sin posisjon på sikt som følge av reformen. Siden arbeidsgiverne må tilby høyere lønn for å bringe mødrene tilbake til yrkeslivet, kan ordningen i første rekke sees på som en maktoverføring til de svakest gruppen i arbeidsmarkedet, de med lavest lønn og lav utdanning.

Kontantstøttereformen kan også sies å ivareta hensynet til at de statlige overføringene til barnefamilie blir like (Barne- og familiedepartementet

1998), uavhengig av tilsynsform. Men som redegjort for ovenfor, er det ikke åpenbart at overføringene skal være like når en tar hensyn til at barnehagesubsidiene påvirker arbeidstilbudet i positiv retning, mens kontantstøtte gjør det mer attraktivt å ivareta barnetilsynet selv.

I tabell 2 har vi nå kategorisert husholdningene etter hvilken type barnepass de benytter. Tabellen viser gjennomsnittlig inntekt etter skatt for husholdningene, og menn og kvinners gjennomsnittlige arbeidsinntekter. I inntekt etter skatt inngår lønns- og næringsinntekt fratrasket skatt med tillegg for skattefrie overføringer som barnetrygd, økonomisk sosialhjelp, etc. Tabellen indikerer at husholdningsinntektene i gjennomsnitt er høyest blant husholdninger som før reformen har barn i barne-

¹¹ Argumentene for dette kan både være av fordelingskarakter og argumenter som har med effektivitet å gjøre.

Tabell 2. Gjennomsnittlige inntekter i husholdninger med 1-årige og 2-årige barn, kategorisert etter type barnetilsyn (274 obs.). Prosentandeler i parentes

Husholdninger kategorisert etter type barnetilsyn	Husholdningsinntekt etter skatt	Arbeidsinntekt for menn	Arbeidsinntekt for kvinner
Barnehage (25)	322 663	246 049	131 636
Dagmamma og andre typer betalt barnepass (29)	284 332	196 074	127 489
Eget tilsyn og ubetalt pass (46)	280 824	219 625	78 260

Kilde: Levekårsundersøkelsen 1995, skattemodellen LOTTE.

Tabell 3. Gjennomsnittlige husholdningsinntekter før og etter kontantstøttereformen ved ulike eksempler på tilpasning. Husholdninger med ett eller flere barn i alderen 1 og 2 år (274 obs.)

Før kontantstøttereformen				Etter kontantstøttereformen		
Kvintil	Inntekt etter skatt	Utgifter barnepass	Inntekt etter skatt og utgifter til barnepass	Ingen endringer i atferd	Tilsyn i barnehager blir erstattet av tilsyn hos dagmamma	Tilsyn i barnehagene blir erstattet av foreldrenes eget tilsyn
				Inntekt etter skatt og utgifter til barnepass	Inntekt etter skatt og utgifter til barnepass	Inntekt etter skatt og utgifter til barnepass
1	157 868	5 903	151 965	176 733	182 584	184 442
2	245 597	8 402	237 196	263 716	269 839	259 564
3	288 346	11 267	277 079	302 624	309 907	297 803
4	336 531	21 011	315 520	335 650	355 745	314 851
5	429 160	18 477	410 683	431 958	450 141	402 069
Total	292 198	13 048	279 151	302 789	314 329	292 306

Kilde: Levekårsundersøkelsen 1995, skattemodellen LOTTE

hage.¹² Reformens direkte virkning på fordelingen av husholdningsinntektene vil dermed være positiv.

Vi skal også gi noen statiske, tallmessige illustrasjoner på hvordan disponible inntekter i husholdningene kan påvirkes av at husholdningene tilpasser seg til kontantstøttereformen. I de hypotetiske eksemplene i tabell 3 sammenliknes husholdningsinntektene før reformen med inntektene etter reformen ved tre ulike hypotetiske atferdsantakelser; (1) ingen endringer i atferd, (2) foreldrene velger tilsyn fra dagmammaer i stedet for tilsyn i barnehager, (3) foreldrene tar barna ut av barnehagen og tar seg av den daglige omsorgen selv.

I eksempelet hvor alle foreldrene velger å benytte pass i dagmammarkedet framfor pass i barnehager, er gjennomsnittlig oppgitt timepris for pass hos dagmamma i datamaterialet benyttet. Det forutsettes at dagmammaene er registrerte, slik at familiene opprettholder foreldrefradraget for utgifter til pass av barn. I eksempelet der foreldrene, som i utgangspunktet har barnehageplass for sine 1- og 2-åringer, velger å passe egne barn hjemme, antas det at personen med lavest arbeidsinntekt trekker seg ut av yrkeslivet og velger å passe alle førskolebarn hjemme (ikke bare 1-åringene og 2-åringene). Foreldre med barn hos dagmamma fortsetter med denne tilsynsformen. I tillegg til utgiftene til selve reformen vil en slik tilpasning innebære vel 800 mill kr i reduserte skatteinntekter.

Dersom husholdningene ikke endrer atferd etter reformen, ser en at husholdningsinntektene øker på alle inntektsnivåer.¹³ Samtlige husholdninger med 1-årige og 2-årige barn i datamaterialet vil oppleve økt husholdningsinntekt etter skatt og utgifter til barnetilsyn i eksemplet der barnehagene blir erstattet av pass hos dagmammaer. Dette følger av at de gjennomsnittlige prisene for dag-

mammatjenesten bare er mellom 5-10 prosent høyere enn de gjennomsnittlige prisene i barnehagene, og at kontantstøtten mer enn oppveier denne forskjellen. Hvorvidt foreldrene faktisk velger å tilpasse seg reformen på denne måten avhenger blant annet av hvordan de vurderer kvaliteten i de ulike tilsynsformene, som diskutert ovenfor. Muligens vil en også oppleve en prisøkning i markedet for dagmammatjenester.

Tallene i siste kolonne i tabell 3 viser eksemplet der familier som før reformen passer barna selv eller benytter pass hos dagmamma, vil motta kontantstøtte, mens alle familiene som benyttet tilsyn i barnehager, vil redusere yrkesaktiviteten og motta kontantstøtte. Siden den første gruppen av barnefamilier er større enn den andre gruppen, viser tabellen at de gjennomsnittlige husholdningsinntektene etter skatt og utgifter til barnepass vil øke. Husholdningene med de høyeste inntektene får imidlertid redusert inntekt ved denne tilpasningen. Det er nettopp disse familiene som gjennomgående har høy yrkesaktivitet og benytter barnehager. Antakelig er det få av disse familiene som faktisk vil komme til å bytte yrkesaktivitet mot kontantstøtte.

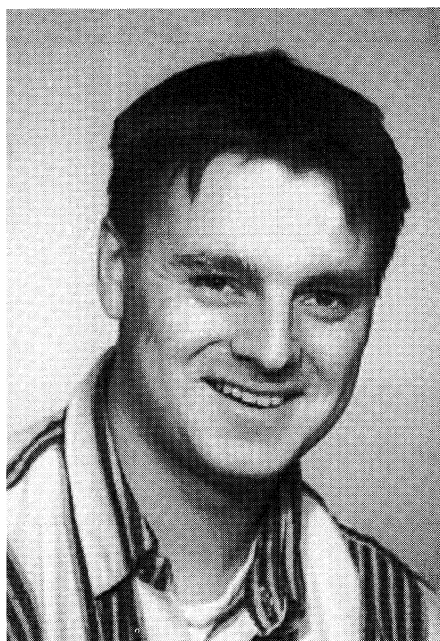
I tabell 4 begrenses analysen til bare å studere virkningene av redusert yrkesaktivitet for husholdninger med 1- og 2-åringer i barnehage før reformen. Tabellen viser at i gjennomsnitt vil disse husholdningene få redusert husholdningsinntekt etter skatt dersom de velger å passe barna selv (og

¹² På grunn av det lave antall observasjoner vil ikke forskjellene være signifikante i dette materialet, men andre undersøkelser tilsier at husholdninger med barn i barnehage har høyere husholdningsinntekt enn andre husholdninger.

¹³ Dette skyldes at husholdningene som ikke benyttet barnehage (75 prosent av husholdningene, vil motta kontantstøtte, mens husholdningene som benyttet barnehage (25 prosent av husholdningene) ikke vil få noen endring i inntektene, jfr. tabell 2.

dermed ikke har noen utgifter til barnepass). Kontantstøtte og sparte barnehageutgifter kompenserer ikke for tapet av arbeidsinntekt for gjennomsnittshusholdningen. Kolonnen i tabell 4 som viser andelen med høyere husholdningsinntekt etter reformen, bekrefter at reduksjonen i inntektene særlig vil forekomme blant husholdninger med høy samlet husholdningsinntekt. Omtrent en tredjedel av husholdningene tjener på reformen, og en ikke ubetydelig andel av dem er husholdninger der en av foreldrene allerede er hjemmевærende. Dette reflekteres også av at bortfallet i skatteproveny ved en slik tilpasning til reformen er under 100 mill. kroner. Det er imidlertid viktig å gjøre oppmerksom på det lave antall observasjoner i tabell 4.

En kan konstruere en rekke ulike typeeksempler for hvilket inntektsnivå på inntekt nr. 2 i familien som gir lik husholdningsinntekt, enten personen med lavest inntekt i familien er yrkesaktiv eller passer barna hjemme etter reformen. Ett slikt eksempel er en familie i 1997 med 2 barn i barnehage, 1 barn i alderen 1-2 år, barnehageutgiftene er 39 600 kr (2 400 kr pr mnd for første barn og 50% søskenrabatt for andre barn) og faren tjener 240 000 kr. Med en arbeidsinntekt på 100 000 kr, vil moren ha 83 240 kr i inntekt etter skatt og 43 640 kr i inntekt etter skatt og barnehageutgifter. Dersom moren velger pass av egne barn hjemme, mottar hun 36 140 kr i kontantstøtte og ektefel-

*Kjetil Lund,
Cand. polit. fra Universitetet i
Bergen 1996, er konsulent i
Statistisk sentralbyrå.*

lens skatt reduseres med 7 413 kr som følge av skifte av skattekasse. I sum er derfor husholdningsinntekten omlag uforandret ved å ta barna ut av barnehagen og ivareta den daglige omsorgen selv. Men virkningene på fordelingen av husholdningens inntekt gir ikke et fullstendig bilde av virkningen på husholdningens velferd. Gir man barnefamilier et inntektstilskudd i form av kontantstøtte, og kvinner som følge av dette reduserer sitt arbeidstilbud, vil man observere at disponibel inntekt for en del familier reduseres. Men velferden deres må jo ha økt. Nedgangen i pengeinntekt er kompensert ved mer tid til fritid, ulønnet verdiskapning og muligens også høyere kvalitet på barneomsorgen. Dette illustrerer hvor viktig det er å måle inntekt og forbruksmuligheter på en korrekt måte. Vi skal diskutere dette momentet i neste avsnitt.¹⁴

5. KONTANTSTØTTE OG ULØNNET ARBEID

I vurderingen av kontantstøttereformen, som direkte påvirker insentivene til produksjon av barneomsorg i ulønnet og lønnet arbeid, er det relevant å trekke inn sammen-

¹⁴ Dette skyldes at husholdningene som ikke benytter barnehage (75 prosent av husholdningene) vil motta kontantstøtte, mens husholdningene som benytter barnehage (25 prosent av husholdningene) ikke vil få noen endring i inntektene jfr. tabell 2.

Tabell 4. Gjennomsnittlige husholdningsinntekter før og etter kontantstøttereformen når tilsyn i barnehagene blir erstattet av foreldrenes eget tilsyn. Husholdninger med ett eller flere barn i alderen 1 og 2 år med barnehageplass før reformen (67 obs.)

Andel	Før kontantstøttereformen			Etter kontantstøttereformen og etter at tilsyn i barnehagene blir erstattet av foreldrenes eget tilsyn	
	Inntekt etter skatt	Utgifter til barnepass	Inntekt etter skatt og utgifter til barnepass	Inntekt etter skatt	Andel med høyere inntekt etter reformen prosent
50 prosent med lavest husholdningsinntekt	249 742	25 323	224 419	232 742	56
50 prosent med høyest husholdningsinntekt	394 125	36 965	357 159	307 510	17
Total	322 663	31 203	291 460	270 504	36

Kilde: Levekårsundersøkelsen 1995, skattemodellen LOTTE

hengen mellom husholdningens tidsbruk til inntektsgivende arbeid og deres tidsbruk til ulønnet barnetilsyn og annet husholdsarbeid. Familiens forbruksmuligheter bestemmes både av den disponible pengeinntekten og av tilgangen på hjemmeproduserte goder. Ved ulønnet arbeid i husholdningen produserer familiemedlemmer goder som f.eks. barnepass, mat på bordet, rene gulv og vedlikehold av hus og bil.

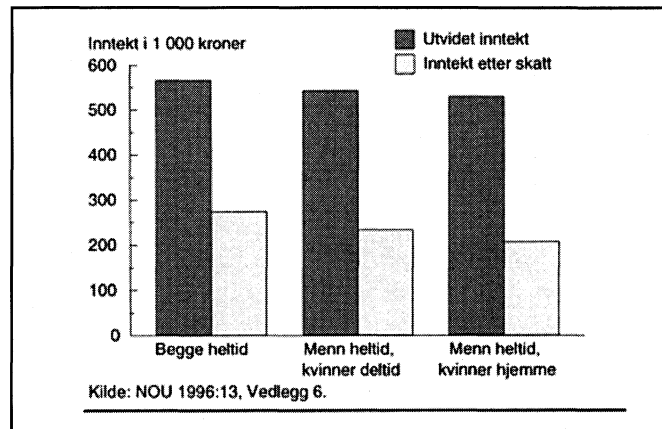
Som indikator for forbruksmulighetene kan en benytte såkalt utvidet inntekt, som er summen av husholdningens inntekt etter skatt og beregnet verdi av husholdsarbeidet, basert på data fra tidsnyttingsundersøkelsene, se Aslaksen, Gravningsmyhr og Koren (1996). Tidsnyttingsundersøkelsene viser at husholdningene bruker omtrent like mye tid i ulønnet husholdsproduksjon som i det lønnede arbeidsliv. Økonomisk teori foreslår flere måter til å tallfeste verdiskapningen i husholdningene, for eksempel ved alternativkostander for husholdsmedlemmenes tid eller kostnadene ved kjøp av tilsvarende varer og tjenester fra markedet. I denne studien er benyttet lønnsatser for husmorvikarerer. Beregnet på denne måten fremstår husholdsproduksjonen som et betydelig økonomisk bidrag.

Barnefamiliene har langt større økonomiske ressurser når vi ser på utvidet inntekt enn når vi bare ser på pengeinntekt. Utvidet inntekt er likevel ikke et fullgodt velferdsbegrep, bl.a. fordi det ikke fanger opp at foreldres lange arbeidsdager ute og hjemme har en motpost i mindre fritid, og at verdien av hjemmeproduserte goder ikke uten videre kan konverteres til penger. Analyser av hjemmeproduksjon og utvidet inntekt bidrar imidlertid til å sette fokus på total verdiskapning i barnefamiliene.

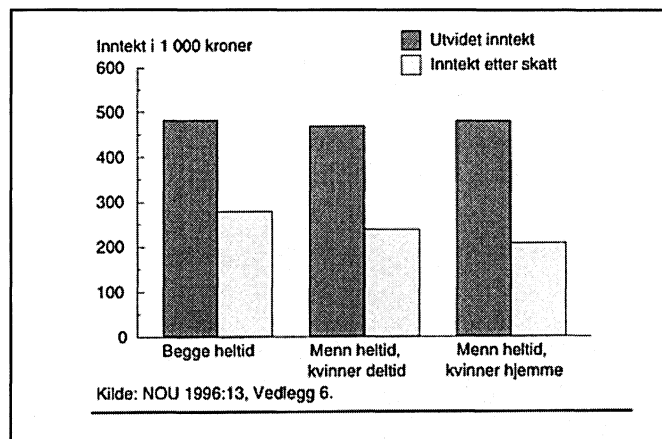
Familiesituasjon og yrkesaktivitet har stor betydning for både inntekt og omfang av husholdsarbeidet. Figur 1 viser gjennomsnittlig inntekt etter skatt og gjennomsnittlig utvidet inntekt for par med små barn (yngste barn 0-6 år) for tre familietyper (a) begge foreldre er heltids yrkesaktive, (b) han er heltids yrkesaktiv og hun er deltids yrkesaktiv og (c) han er heltids yrkesaktiv og hun er hjemmearbeidende. Figur 2 viser tilsvarende for par med store barn (yngste barn 7-17 år). Beregningene gjelder inntektsåret 1990. Begge figurene viser en klar sammenheng mellom yrkesaktivitet og inntekt etter skatt, samtidig som utvidet inntekt er svært likt fordelt uansett yrkesaktivitet. Det er som ventet en klar tendens til at par der kvinnen er hjemmearbeidende, kompenserer lavere pengeinntekt med mer husholdproduksjon.

Blant småbarnsfamiliene er det parene med hjemmearbeidende mor som har minst å rutte med i pengeinntekt, med en inntekt etter skatt på noe over 200 000 kroner. Samtidig er det denne gruppen som har størst verdi av husholdsarbeidet, med vel 300 000 kr, slik at utvidet inntekt blir noe over 500 000 kroner. I dette beløpet ligger verdien av barnetilsynet som produseres i hjemmet. Dette gir småbarnsfamiliene med hjemmевærende mor en utvidet inntekt som er noe høyere enn utvidet inntekt for familier med store barn. På denne annen side har småbarns-

Figur 1. Gjennomsnittlig inntekt etter skatt og utvidet inntekt for ektepar. Par med små barn. 1990

Figur 2. Gjennomsnittlig inntekt etter skatt og utvidet inntekt for ektepar. Par med store barn. 1990

familier større omsorgsforpliktelser, og altså et større behov for å forbruke barnetilsyn.

Sammenlignet med småbarnsfamilien med to yrkeaktive foreldre, har en-inntektsfamilien omtrent like stor utvidet inntekt. Men mens to-inntektsfamilier med subsidiert barnetilsyn bare har utgifter til barnetilsyn som tilsvarer en andel av kostnadene ved barnehager, må hele kostnaden ved hjemmeprodusert barnetilsyn dekkes av utvidet inntekt for en-inntektsfamilien. Det høye nivået på utvidet inntekt for småbarnsforeldre med to heltidsinntekter gjenspeiler for øvrig lange arbeidsdager ute og hjemme, og kan ha en motpost i knapp fritid.

Beregningen av verdiskapningen i ulønnet arbeid illustrerer det betydelige omfanget av husholdningenes arbeidsinnsats. Verdiene tilfaller husholdningene, til en viss grad også andre familiemedlemmer, venner og nærmiljø. Tallfesting av verdien av ulønnet husholdsarbeid er derfor ikke et argument for at samfunnet skal betale familiene for barneomsorgen. Men ved å påpeke omfanget av omsorgsarbeidet i hjemmene, settes det fokus på det samlede omsorgsarbeidet som utføres i samfunnet, hvem som bidrar med slikt arbeid, og hvordan det blir finansiert.

6. KONKLUSJON

I denne artikkelen har vi pekt på noen momenter som en analyse av kontantstøttereformen bør inneholde, som kvalitet i barneomsorgen, foreldres valg av yrkesaktivitet og omsorgsløsninger, og produksjon av barneomsorg i hjemmene. Vi vil framheve at hvorvidt foreldrene faktisk velger å tilpasse seg reformen med redusert yrkesaktivitet avhenger av hvordan de vurderer kvaliteten i de ulike tilsynsformene. I neste omgang blir det viktig å kvantifisere disse effektene mer eksakt. Det innebærer blant å studere foreldrenes følsomhet overfor prisendringer på barnetilsyn av ulik kvalitet, samt vurdere hvordan innrettingen av politikken overfor barnefamilier kan analyseres mer helhetlig i forhold til skattekiler og allokering av ressurser på ulike produksjonssektorer.

REFERANSER

- Andersson, B.-E. (1992): Effects of Day Care on Cognitive and Socioemotional Competence of 13-Year-Old Swedish Schoolchildren, *Child Development* **63**, 20-36.
- Apps, P.F. and R. Rees (1997): Collective Labour Supply and Household Production, *Journal of Political Economy* 105, 178-190.
- Aslaksen, I., H.A. Gravningsmyhr og C. Koren (1996): Ubetalt arbeid i husholdningene – fordelingen av utvidet inntekt, vedlegg 6 til NOU 1996:13, Offentlige overføringer til barnefamilier.
- Barne- og familiedepartementet (1998): Innføring av kontantstøtte, høringsnotat, 3. februar 1998.
- Bergstrom, T. and S. Blomquist (1996): The political economy of subsidized day care, *European Journal of Political Economy*, 12, 443-457.
- Blau, F.D. and A.J. Grossberg (1992): Maternal Labor Supply and Children's Cognitive Development, *The Review of Economics and Statistics* **74**, 474-481.
- Blix, K.W. og L. Gulbrandsen (1993): Småbarnsfamiliens økonomi og bruk av barnetilsyn, Notat 1993:2, INAS, Oslo.
- Blomquist, S. and V. Christiansen (1995): Public Provision of Private Goods as a Redistributive Device in an Optimum Income Tax Model, *Scandinavian Journal of Economics*, 97, 547-567.
- Blundell, R.W. (1993): «UK Taxation and Labour Supply Incentives» i A.B. Atkinson og G.V. Mogensens (red.): *Welfare and Work Incentives: A North-European Perspective*, Oxford: Clarendon Press.
- Borge, A. I. H. and E. C. Melhuish (1995): A Longitudinal Study of Childhood Behaviour Problems, Maternal Employment and Day Care in a Rural Norwegian Community, *International Journal of Behavioural Development* **18**, 23-42.
- Chiappori, P.-A. (1997): Introducing Household Production in Collective Models for Labour Supply, *Journal of Political Economy* 105, 191-209.
- Gustafsson, S. and F. Stafford (1992): Child Care Subsidies and Labor Supply in Sweden, *Journal of Human Resources* 27, 204-230.
- Hartmann, E. (1992): Mors og barnehagens betydning for barns skolegang, utdanning og utvikling av selvstendighet og autonomi, *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* **29**, 716-730.
- Løyland, K. og V. Ringstad (1993): *Samfunnsøkonomisk analyse av et lokalt gode med både privat og offentlig tilbud*, Rapport nr. 93, Telemarksforsking.
- Løyland, K. og T.O. Thoresen (1996): Barnehagetjenester, effektivitet og fordelingsproblemer. En oversikt over noen metodiske tilnærminger og empiriske resultater, *Norsk Økonomisk Tidsskrift* **110**, 199-227.
- Michalopoulos, C., P.K. Robins and I. Garfinkel (1992): A Structural Model of Labor Supply and Child Care Demand, *Journal of Human Resources*, 27, 166-203.
- Ohlsson, H. (1997): Reformert beskattning av hushållstjenster, i *Skatter, tjenester og sysselsättning*, Statens offentlige utredninger 1997:17, Finansdepartementet, Stockholm.
- Ribar, D.C. (1995): A Structural Model of Child Care and the Labor Supply of Married Women, *Journal of Labor Economics*, 13, 558-597.
- Rosen, S. (1995): Public Employment, Taxes and the Welfare State in Sweden, NBER/SNS Occasional Papers.
- Rosen, S. (1996): Public Employment and the Welfare State in Sweden, *Journal of Economic Literature* 34, 729-740.
- Sandmo, A. (1990): Tax Distortions and Household Production, *Oxford Economic Papers*, 42, 78-90.
- Statistisk sentralbyrå (1997): Foreldrebetalingundersøkelse 1997. En rapport om betalingen for heldagsopphold i kommunale og private barnehager 2. halvår 1997, Statistisk sentralbyrå, november 1997.
- Thoresen, T.O. (1994): Fordelingseffektene av barnehagesubsidiene, *Økonomiske analyser* 9/94, Statistisk sentralbyrå, 18-23.
- Thoresen, T.O., Kjetil Lund og Bård Lian (1998): Arbeidsincentiver, husholdningsinntekt og valg av barnetilsyn. Noen betraktninger om kontantstøttereformen. *Økonomiske analyser*, 2/98, Statistisk sentralbyrå, 16-23.
- Aaberge, R., J.K. Dagsvik og S. Strøm (1995): Labor Supply Responses and Welfare Effects of Tax Reforms, *Scandinavian Journal of Economics* **97**, 635-659.

ROGER BJØRNSTAD:*

Debatten omkring Solidaritetsalternativet: Lønnsdannelsen i industrien – uendret også i perioden 1995–1997

Denne artikkelen forsøker å besvare spørsmålet om Solidaritetsalternativet har endret lønnsdannelsen i norsk industri. Jeg presenterer en økonometrisk relasjon, som i tillegg til å ha interessante tolkninger, også forklarer lønnsveksten fram til 1991 bedre enn det tidligere modeller gjør. Denne lønnsrelasjonen representerer sammenhengen mellom lønnsveksten og forklaringsfaktorene lønnsomhet, konsumprisvekst, investeringer og arbeidsledighet. Da relasjonen også forklarer lønnsveksten helt fram til 1997:3, underbygges konklusjonene i Evjen og Nymoen (Sosialøkonomen 1997(2)), der en tilsvarende analyse ble gjort på data fram til og med 1994 – *Solidaritetsalternativet har ikke hatt noen signifikant virkning på lønnsdannelsen i industrien.*

1 INNLEDNING

Det er to syn på det norske forhandlingssystemets evne til å sikre tilstrekkelig lønnsmoderasjon i perioder med høy arbeidsledighet. Kjente utenlandske økonomer har framstilt Norge som et land der relativ høy grad av sentralisering og koordinering i lønnsforhandlingene, bidrar til en betydelig reallønnsfleksibilitet, se for eksempel Layard, Nickell og Jackman (1991, kap. 2.6 og 9). Ledende norske økonomer har derimot ofte signalisert betydelig skepsis til spørsmålet om dette forhandlingssystemet, overlatt til seg selv, kan bidra til makroøkonomisk stabilitet og vekst¹. I tråd med det første synet kan Solidaritetsalternativet betraktes som et ledd i å bevare det norske lønnsforhandlingssystemet, men mange har uttrykt ønske om en sterkere grad av koordinering i lønnsforhandlingene, og har dermed sett på Solidaritetsalternativet som et viktig supplement og korrektiv til den «frie» lønnsfastsettelse. Slikt sett er det skapt et inntrykk av at man med Solidaritetsalternativet har hatt en målsetning om å redusere lønnsveksten på 1990-tallet, utover det man historisk sett skulle forvente.

Denne artikkelen er todelt; først estimerer jeg en ny relasjon for timelønnsfortjenesten i NHO bedrifter. Denne relasjonen er en reformulering av tidligere industrilønnsrelasjoner utsprunget fra Nymoen (1989a). Nymoen viste hvordan en feiljusteringsmodell forener Hovedkursteorien med Phillipskurveteorien. Hovedkursteorien fokuserer på at lønnsveksten må være innenfor rammene av det konkurranseutsatt sektor tåler, mens Phillipskurveteorien bygger på sammenhengen mellom lønnsveksten og stramheten i arbeidsmarkedet. På bakgrunn av kvartalsvise data benyttet Nymoen så feiljusteringsmodellen for å estimere en lønnsrelasjon for industrien i Norge. Johansen (1995) diskuterte innenfor en liknende modell flere faktorer som kunne forbedre Nymoens modell. Johansen foreslo bl.a. å

* Denne artikkelen inneholder dokumentasjon av resultater som er utført i tilknytning til mitt engasjement i Forskningsavdelingen i Norges Bank. Alle synspunktene i denne artikkelen er mine egne og kan ikke tillegges Norges Bank.

Jeg vil spesielt rette en takk til min veileder under arbeidet, professor Ragnar Nymoen. Også andre har hjulpet meg på forskjellig vis: Qaisar Farooq Akram, Hans Jørgen Bakke, Øyvind Eitrheim, Snorre Evjen, Eilev S. Jansen, Grayham E. Mizon, Karsten Mølversmyr, Jørgen Resch, Rønnaug Teige og Fredrik Wulfsberg.

¹ Se f.eks. Skånland (1981).

erstatte logaritmen av arbeidsledigheten, som Nymoen hadde benyttet, med den inverse av arbeidsledigheten kvadrert, noe som innebar en mer konveks lønnskurve. Ved å inkludere begge de to funksjonsformene på ledighetsvariablen fant Evjen og Nymoen (1997) en modell som omsluttet Johansens modell. Det kunne tyde på at Johansens funksjonsform på ledigheten forklarte lønnsveksten bedre i perioder med lav arbeidsledighet, mens den logaritmiske funksjonsformen var mer dekkende i perioder med høy arbeidsledighet. Jeg presenterer to nye momenter knyttet til modellering av Hovedkursteorien. Hittil har lønnsandelen vært benyttet som mål for lønnsomheten i konkurranseutsatt sektor, jeg benytter totalrentabiliteten istedet. Mens lønnsandelen viser lønnskostnadene som andel av driftsinntektene, viser totalrentabiliteten driftsresultatet (driftsinntekter minus lønnskostnader) som andel av verdien av kapitalen. For det andre foreslår jeg en ny operasjonalisering av «produktivitetseffekter» på lønnsveksten. På lang sikt er jeg enig i at lønnsnivået bestemmes av bl.a. produktiviteten, men for også å forklare de kortsiktige svingningene i lønnsveksten, bør man undersøke faktorene bak produktiviteten nøyere. Dette fører til at jeg i den empiriske modellen benytter investeringer istedet for produktivitetssendringer. I Bjørnstad (1997) vises det at denne industrilønnsrelasjonen omslutter modellen i Nymoen (1989a), og at den viser bedre egenskaper enn modellforslagene i Johansen (1995) og i Evjen og Nymoen (1997).

Sysselsettingskommisjonen² lanserte Solidaritetsalternativet høsten 1992, og konkluderte med at økt sysselsetting på varig grunnlag kunne oppnås ved å bedre lønnsomheten i industrien³. Solidaritetsalternativet bør derfor først og fremst la seg identifisere i industrisektoren. I den andre delen av artikkelen benytter jeg derfor den estimerte lønnsrelasjonen til å vurdere om det har vært strukturelle brudd i industrilønnsveksten på 1990-tallet. Evjen og Nymoen (1997) undersøkte empirisk, på et årlig datasett, en slik hypotese. De førte ikke analysen lenger fram enn til og med 1994, da det etter hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet i 1994 ikke eksisterte sammenhengende dataserier for viktige variable i Evjen og Nymoens datasett, de manglet bl.a. data for timelønnskostnadene som var deres endogene variabel. Framgangsmåten i Evjen og Nymoen (1997) var først å omslutte modellen i Johansen (1995), som, etter vanlige kriterier, var den beste empiriske modellen for norske industrilønninger. Dernest viser Evjen og Nymoen at den (nye) omsluttende modellen har konstante parametre, spesielt i 1993 og 1994, de to første årene med et formalisert Solidaritetsalternativ. På

*Roger Bjørnstad,
student oecon, har
studentengasjement i
Norges Bank.*

denne bakgrunn konkluderte Evjen og Nymoen med:

«Vi finner ingen støtte for at inntektspolitikken under Solidaritetsalternativet har hatt en selvstendig og signifikant effekt på lønnsdannelsen i industrien.»⁴

En liknende nullhypotese som den Evjen og Nymoen valgte, er testet av Bjørn E. Naug på lønnsrelasjonen i SSBs makroøkonometriske kvartalsmodell, KVARTS, og resultatene er oppsummert i Naug (1997). Revisjonen av nasjonalregnskapet gjør at heller ikke denne analysen kan føres lenger enn til 1994:4. Resultatene er i stor grad sammenfallende med de Evjen og Nymoen finner. Naug påpeker imidlertid at det var først i 1995—1996 at Solidaritetsalternativet ble satt på prøve, da lønns-

omheten i industrien økte sterkt og ledigheten sank markert. Naug (1997, s. 22) refererer også resultatene av foreløpige lønnsvekstberegninger for 1995 og 1996, på reviderte nasjonalregnskapstall med industrilønnsrelasjonen i KVARTS. Det er bemerkelsesverdig at heller ikke disse beregningene gir støtte til hypotesen om at Solidaritetsalternativet har endret lønnsdannelsen i industrien.

Artiklene til Evjen og Nymoen og Naug ble gjenstand for en viss oppmerksomhet. Enkelte hevdet bl.a. at kun to års observasjoner etter at Solidaritetsalternativet var formalisert ikke var nok til å trekke slike konklusjoner⁵. Dessuten ble det pekt på muligheten for at Solidaritetsalternativet har hindret en strukturell endring i lønnsfastsettelsen. Det er nærliggende å vise til Sverige, hvor lønnsveksten har vært høyere enn i Norge, tross for en høyere arbeidsledighet. Finansminister Jens Stoltenberg uttrykte i et intervju i Dagens Næringsliv, 27. januar 1997, at systemet med sentraliserte lønnsforhandlinger kunne bli forlatt dersom Solidaritetsalternativet ikke hadde blitt lansert. Han mente inntektssamarbeidet bidro til å hindre at lønnsdannelsen ville endre seg til fordel for et mer lønnsdrivende system.

Resultatene i denne artikkelen er funnet på bakgrunn av dataobservasjoner helt fram til 3. kvartal 1997, og kan således ses på som et svar på den første delen av kritikken. Den andre delen av kritikken går på at man heller

² «En nasjonal strategi for økt sysselsetting i 1990-årene», NOU 1992:26.

³ Se NOU 1992:26, s. 11.

⁴ Sitatet er hentet fra Evjen og Nymoen (1997), s. 18 i Sosialøkonomen nr. 2 1997.

⁵ Se f.eks. «Kommentar: Solidaritetsalternativet og lønnsdannelsen» av Kyrre Aamdal, Finansdepartementet, i Sosialøkonomen nr. 2 1997, debattinnlegg i Dagens Næringsliv 10.3.97, skrevet av finansminister Jens Stoltenberg og debattinnlegg i Aftenposten 10.7.97, skrevet av Eystein Gjelsvik (LO).

bør betrakte Solidaritetsalternativet som et prosjekt for å bevare det eksisterende lønnsforhandlingssystemet. Der- som den gode økonomiske utviklingen i Norge siden 1993 har funnet sted uten strukturelle brudd i industri- lønnsfastsettelsen, må dette sies å være et interessant funn, som forteller om betydelig fleksibilitet innenfor et system som ble oppfattet som problematisk og inflasjons- drivende på 1970- og 80-tallet. Et slikt funn er i overen- stemmelse med synet om at Solidaritetsalternativet har bevart systemet for lønnsfastsettelsen. På den annen side, dersom vi kan avdekke at strukturen i lønnsfastsettelsen ble endret på 1990-tallet, har Solidaritetsalternativet vært vellykket i en sterkere forstand, nemlig at partene i ar- beidslivet tidligere ikke tok like store hensyn til den ge- nerelle økonomiske situasjonen. Fraværet av strukturelle brudd i lønnsrelasjonen kan uansett ikke tolkes negativt for Solidaritetsalternativet. Hvor påkrevet Solidaritetsal- ternativet var for å bevare forhandlingssystemet avhenger av om det var sannsynlig at systemet kunne bli avløst av et mer lønnsdrivende system. For å få en fullstendig ana- lyse av Solidaritetsalternativet, bør denne faren vurderes. Dette spørsmålet kommer jeg tilbake til i kapittel 3.

2 ESTIMERING AV LØNNSRELASJONEN

Jeg modellerer kvartalsobservasjoner av «gjennomsnitt- lig timefortjeneste i industrien» for perioden 1968:2— 1997:3, slik den er rapportert i NHOs Lønns- og fravær- statistikk. Jeg har foretatt en oppdatering av datamateria- let i Nymoens (1989a), og benytter altså ikke årsdataene til Johansen (1995) og Evjen og Nymoens (1997). På denne måten kan jeg gjøre en analyse tilsvarende den i Evjen og Nymoens (1997), men omfatte flere lønnsopp- gjør med Solidaritetsalternativet. Da mitt arbeid startet var NHOs Lønns- og fraværstatistikk den eneste kilden til tilstrekkelig lange og oppdaterte tidsserier for lønnsut- viklingen. SSB hadde ennå ikke gjort tilgjengelig revi- derte nasjonalregnskapstall over en tilstrekkelig lang pe- riode. Det er velkjent at det er flere prinsipielle problemer med å sammenlikne NHOs lønnsdata med Nasjonalregn- skapets timelønnstall. På den annen side viser erfaring- ene at problemene heller ikke bør overdrives. For eksem- pel viser Johansen (1995) at Nymoens (1989a) resultater i det store og hele kan reproduseres med det Nasjona- regnskapsbaserte datasettet som Johansen bruker.

Med dette utgangspunktet kan vi teste nullhypotesen om strukturelle brudd i lønnsrelasjonen ved at den funk- sjonelle sammenhengen mellom lønnsveksten i indus- trien og dens bestemmende faktorer estimeres på bak- grunn av data fra 2. kvartal 1968 til 4. kvartal 1990. Der- etter testes modellens prediksjonsegenskaper fram til og med 3. kvartal 1997⁶. Dersom modellen ikke er gjenstand for feilspesifikasjon, eller ustabilitet i de estimerte para- metrene, og dersom det ikke har vært et regimeskifte, bør modellen være istand til å forklare den faktiske lønnsvek- sten i industrien også på 1990-tallet. Alternativt, dersom modellen ikke har slike gode egenskaper, og overpredi-

kerer lønnsveksten etter 1992, kan dette skyldes Solidari- tetsalternativet. Nullhypotesen kan da ikke forkastes. Re- sultatene av denne analysen er vist i kapittel 3.

Tabell 1 viser resultatene av estimeringen hvor kvartals- data for perioden 1968:2–1990:4 er benyttet (t-verdiene er angitt i parentes). Venstresidevariabelen er den årlige vek- sten i nominell lønn (W). PC er konsumprisindeksen og $RW = \frac{W}{PC}$, er reallønnen før skatt. Produktiviteten per time- verk er angitt med Y , industriens lønnskostnader med WC og arbeidsledigheten i prosent med U . P og PJ er deflato- rer for henholdsvis bruttoproduktet i basisverdi og brut- toinvesteringer (PJ inkluderer også bygg og anlegg) og K er mengden fast kapital i industri, bygg og anlegg.

$$\frac{P * Y - WC}{PJ * \frac{K}{TW}}$$

er et mål for totalrentabiliteten, der både telleren og nev- neren er målt per timeverk, og TW er antall timeverk i in- dustri, bygg og anlegg. En slik formulering av totalrenta- biliteten bør ikke medføre problemer, telleren viser driftsresultatet per timeverk i industrien, mens nevneren viser verdien av kapitalen per timeverk i industri, bygg og anlegg. Variabelen for totalrentabiliteten er vist i figur 1. Dummy-variabelen er en korleksjon for inntektspolitik- ken på begynnelsen av 1980-tallet og lønnslovene i 1988 og 1989. Den er satt lik 0,5 over perioden 1980:2–1981:2, lik -1 i 1980:3 (etterfølgende reaksjon på lønnsstoppen i 1979), 1 i 1981:4, 0,5 i 1988:3, -0,5 i 1989:2 og -1 i 1990:3. H er normalarbeidstiden per uke. Tidsperioden for observasjonene er angitt med en fot- skrift t .

Modellens residuale standardavvik er 1,25%, noe som er lavt sammenliknet med Nymoens (1989a). På sampelet 1967:1–1987:4 oppnådde Nymoens modell 1,46% resi- dualt standardavvik (tabell 2 i nymoens (1989a)). Modellen har en meget enkel struktur; på lang sikt er lønnsnivået be- stemt av totalrentabiliteten og arbeidsledigheten, og på kort sikt bestemmes lønnsveksten av endringer i investe- ringene foruten veksten i det generelle prisnivået. End- ringene i normalarbeidstiden blir mer enn kompensert i følge estimeringsresultatet, men koeffisientestimatet er imidlertid ikke signifikant forskjellig fra én, og bør derfor tolkes slik at endringer i normalarbeidstiden medfører full lønnskompensasjon på kort sikt.⁷ Spesifikasjonene $\Delta_3 \ln (PC)_{t-1}$ og $\Delta_3 \ln (RW)_{t-1}$ er identiske med Nymoens (1989a).

Hovedkursteorien har vært meget sentral i mange av modellene som har tatt sikte på å forklare og predikere lønnsveksten i Norge i etterkrigstiden. I de fleste av disse modellene har Aukrustutvalgets⁸ forslag om å forutsette en konstant lønnsandel blitt adoptert, d.v.s. på lang sikt

⁶ Dataprogrammet som er benyttet til estimeringer og økonometriske tester er PcGive 9.0, Hendry og Doornik (1996).

⁷ For et tilsvarende resultat og en empirisk drøfting omkring lønns- kompensasjon ved endringer i normalarbeidstiden, se Nymoens (1989b).

⁸ «Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene 1966»

forutsettes det at lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor skal være konsistent med:

$$\text{Lønnsandel} = \frac{\text{Lønnskostnader}}{\text{Driftsinntekter}} = a_1 \quad (1)$$

hvor a_1 er en konstant. En alternativ forutsetning i Hovedkursmodellen kan være at lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor skal være konsistent med:

$$\text{Totalrentabilitet} = \frac{\text{Driftsinntekter} - \text{Lønnskostnader}}{\text{Verdien av kapitalen}} = a_2 \quad (2)$$

hvor a_2 er en konstant. Ved produktivitetsforbedringer vil to viktige drivkrefter settes inn for å bringe totalrentabiliteten tilbake. Ny kapital søker seg til lønnsomme sektorer og senker avkastningen per krone investert. Investeringer vil isolert sett øke produktiviteten ytterligere, og dermed senke lønnsandelen. Alternativt kan totalrentabiliteten bringes tilbake ved økte timelønnskostnader. I dette tilfellet vil lønnsandelen stige. Konkurranseevnen til norsk industri kan således være ivaretatt selv om ikke lønnsandelen forblir konstant over tid.

Tabell 1: Lønnsrelasjon for industrien estimert med OLS for perioden 1968:2-1990:4, t-verdier i parentes.

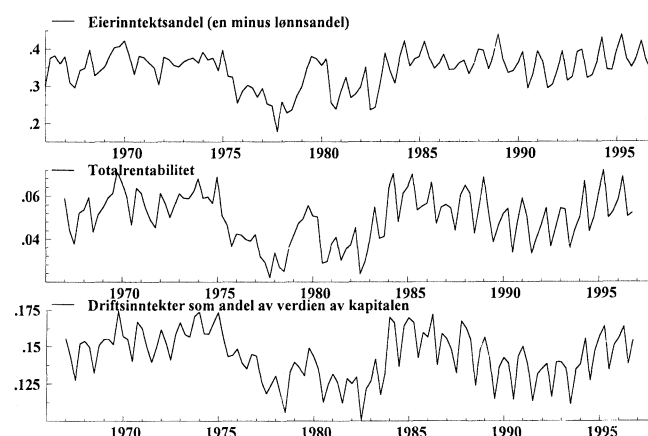
$\Delta_4 \ln(W)_t =$	0,068 (3,912)	-	0,054 (-7,766)	Dummy	
+	0,789 (18,377)	$\Delta_3 \ln(RW)_{t-1}$	+	1,391 (20,628)	$\Delta_3 \ln(PC)_{t-1}$
+	0,023 (4,171)	$\ln(\frac{P \cdot Y - WC}{P \cdot J + \frac{K}{TW}})_{t-4}$	+	0,0054 (5,540)	U_{t-3}^{-2}
+	1,868 (5,727)	$\Delta^2 \ln(K)_t$	+	1,285 (4,157)	$\Delta^2 \ln(K)_{t-3}$
-	1,201 (-7,784)	$\Delta \ln(H)_t$			

Teststatistikk:	
R^2	= 0,927
$\sigma \%$	= 1,25
Feilspesifikasjonstester, p-verdi i klammern (se note til tabellen):	
1) AR 1-5 F(5, 77)	= 1,1924 [0,3208]
2) ARCH 4 F(4, 74)	= 0,2924 [0,8820]
3) Normality Chi ² (2)	= 2,3945 [0,3020]
4) X ² F(16, 65)	= 0,8504 [0,6258]
5) X _s *X _j F(43, 38)	= 0,6599 [0,9065]
6) RESET F(1, 81)	= 0,0042 [0,9488]
Prediksjonstester 1991:1-1997:3, p-verdi i klammern (se note til tabellen):	
7) Forecast Chi ² (27)	= 15,057 [0,9686]
8) Chow F(27, 82)	= 0,4392 [0,9910]

1) F-fordelt test for 5. ordens residual autokorrelasjon.
2) F-fordelt test for autoregressiv betinget heteroskedastisitet i restleddene.
3) Kji-kvadratfordelt test for normalfordelte restledd.
4) F-fordelt test for heteroskedastisitet i restleddene, ved å bruke kvadrerte restledd.
5) F-fordelt test for heteroskedastisitet i restleddene, ved å bruke kvadrerte restledd og kryssprodukt.
6) F-fordelt test for feilspesifisert funksjonsform.
7) Kji-kvadratfordelt test for strukturell endring i parametrene mellom sampel- og prediksjonsperioden ved 1-steps analyse av residualvariansen.
8) F-fordelt test for strukturell endring i parametrene mellom sampel- og prediksjonsperioden ved å analysere gjennomsnittlig residualvarians i prediksjonsperioden.

Både likning (1) og (2) kan imidlertid være oppfylt samtidig. Det finnes et vektet gjennomsnitt av drivkreftene som sikrer at både lønnsandelen og totalrentabiliteten er

Figur 1: Utviklingen i lønnsandelen-, totalrentabiliteten- og driftsinntektene som andel av verdien av mengde fast kapital i industrien.

konstante over tid. Hvilke av drivkreftene som er sterkest er et empirisk spørsmål. Figur 1 viser utviklingen i eierinntektsandelen (én minus lønnsandelen) og totalrentabiliteten. Av denne figuren er det vanskelig å konkludere med noe annet enn at drivkreftene har vært vektet på en slik måte. Dersom både likning (1) og (2) gjelder får vi:

$$\frac{\text{Driftsinntekter}}{\text{Verdien av kapitalen}} = \frac{a_2}{1 - a_1} \quad (3)$$

Likning (3) medfører at produksjonsverdien per krone fast kapital, målt i løpende priser, skal være konstant over tid. Nederste diagram i figur 1 viser utviklingen i dette forholdstallet, og i tabell 2 vurderes forholdstallets stasjonærhetsegenskaper (Augmented Dickey-Fuller-tester (ADF-tester)⁹). Det at forholdstallet synes å være I(0) (d.v.s. stasjonær), tyder på at likning (3) gjelder som en langsiktstendens. Denne empiriske analysen viser m.a.o. at både lønnsnivået og kapitalmengden har fulgt produktivitetsforbedringene i industrien, på en slik måte at lønnsandelen synes å ha vært konstant over tid.

⁹ Se Hendry og Doornik (1996) s. 39-42.

Tabell 2: Augmented Dickey-Fuller-tester (ADF)

$\Delta X_t = a + (b-1) * X_{t-1} + \sum_{i=1}^s c_i * \Delta X_{t-i} + u_t$				
$H_0: X_t \sim I(1)$ ¹⁾				
Variabel (X_t)	t-ADF ²⁾	s ³⁾	AR 1-5, p-verdi ⁴⁾	Sampel
$\ln(\frac{PY}{PJ + \frac{K}{TW}})_t$	-3,87 **	12	0,87	{1970:2, ..., 1996:4}
$\ln(P * Y - WC)_t$	-1,17	12	0,56	{1969:2, ..., 1996:4}
$\ln(PJ * \frac{K}{TW})_t$	-2,44	12	0,26	{1970:2, ..., 1996:4}
U_{t-2}	-2,79	7	0,99	{1968:2, ..., 1997:3}
$\ln(\frac{P * Y - WC}{PJ * \frac{K}{TW}})_t$	-3,97 **	8	0,74	{1969:2, ..., 1996:4}
$\hat{v}_t$	-3,97 **	8	0,75	{1969:2, ..., 1996:4}
1) Nullhypotesen er at b=1, da er X_t ikke-stasjonær, vi sier at X_t er I(1). Dersom X_t er stasjonær sier vi at X_t er I(0). 2) t-ADF viser ADF-testenes t-verdier, kritisk t-verdi på 5%-nivå = -2,89, ** angir at testen feiles på 1%-nivå. 3) s viser antall lag som er tatt med i Dickey-Fuller regresjonen. Bare signifikante estimater på c_i er tatt med. 4) p-verdi for F-fordelt testobservator for 5. ordens residual autokorrelasjon.				

Ved likevel å benytte totalrentabiliteten som lønnsomhetsvariabel i Hovedkursmodellen gis det et bedre innblikk i hva som skjer, totalrentabiliteten er slik sett et bedre mål for bedriftenes konkurranseevne enn det lønnsandelen er. Mens forutsetningen om en konstant lønnsandel er empirisk forankret, forventes totalrentabiliteten, både empirisk- og teoretisk sett, å forbli konstant over tid.

I likhet med Nymoen (1989a), Johansen (1995) og Evjen og Nymoen (1997) benytter jeg en feiljusteringsmodell, hvor en lønnsomhetsvariabel og en variabel for stramheten i arbeidsmarkedet bestemmer lønnsnivået i stasjonærlikevekt. I en feiljusteringsmodell må variablene i stasjonærlikevekt enten være $I(0)$, eller de må kointegrere. Det gjenstår å vise at feiljusteringsmodellen i tabell 1 tilfredsstiller disse kravene. Tabell 2 viser stasjonærhetsegenskapene til driftsresultatet per timeverk, verdien av kapitalen per timeverk og den inverse av arbeidsledigheten kvadrert. Alle variablene synes å være $I(1)$ (d.v.s. ikke-stasjonære). $I(0)$ -variabel kan gjennomgå strukturelle skift, og dermed fremstå som $I(1)$ i ADF-tester. Mye tyder på at dette har vært tilfelle for arbeidsledigheten på 1980-tallet. I likhet med Nymoen (1989a) og Johansen (1995) forutsetter jeg derfor at arbeidsledighetsvariabelen er $I(0)$ ¹⁰. Ved å la en variabel v være definert som en lineær kombinasjon av driftsresultatet per timeverk og verdien av kapitalen per timeverk, kan vi kaste lys over kointegrasjonsegenskapene til disse to variablene. Vi får følgende statistiske regresjonslikning:

$$\ln(P * Y - WC)_t = b_0 + b_1 * \ln(PJ * \frac{K}{TW})_t + v_t \quad (4)$$

Variablene kointegrerer dersom b_1 er forskjellig fra null og v_t er $I(0)$. Ved hjelp av OLS for perioden 1967:1—1996:4 finner vi følgende parameterestimer:

$$\ln(P * Y - WC)_t = -2,813 + 0,967 * \ln(PJ * \frac{K}{TW})_t \quad (5)$$

Estimert b_1 er langt fra null, og av siste linje i tabell 2 ser vi at residualen, widehat $\hat{v}_t$, synes å være $I(0)$. Driftsresultatet og verdien av kapitalen synes derfor å kointegrere slik at de nødvendige stasjonærhetsegenskapene for bruk av feiljusteringsmodellen er oppfylt. Da estimatet til b_1 ikke er signifikant forskjellig fra én, vil ADF-tester på $\hat{v}_t$ og på totalrentabiliteten være svært like. Testene for begge variablene er likevel tatt med i tabell 2.

På bakgrunn av diskusjonen over har jeg valgt å benytte totalrentabiliteten som mål for lønnsomheten i industrien. Dette synes å være i samsvar med Aukrustutvalgets argumentasjon. I innstilling I fra Utredningsutvalget argumenteres det for å bruke totalrentabiliteten¹¹. I innstilling II benytter de likevel lønnsandelen, men påpeker at:

«normal eierinntekt i en næringsgruppe, vil avhenge av en rekke forhold, bl.a. hvor mye som er investert i næringsgruppen».¹²

Hovedkursteorien viser hvor viktig produktiviteten er for å forklare lønnsnivået. Men i dynamisk modellering har det i tillegg vært vanlig å forutsette at også de kortsiktige svingningene i lønnsveksten kan forklares med endringer i produktiviteten. Dette er bl.a. gjort i Nymoen (1989a), Johansen (1995) og Evjen og Nymoen (1997). Produktivitet er produksjon per timeverk:

$$\text{Produktivitet (Y)} = \frac{\text{Produksjon (X)}}{\text{Antall timeverk (TW)}} \quad (6)$$

Vi kan tenke oss to hovedårsaker til at produktiviteten endres på kort sikt; endret kapasitetsutnyttelse og endret kapasitet. Produksjonen i industrisektoren er i stor grad etterspørselsbestemt. Det er hverken mulig eller ønskelig for en bedrift å la kapasiteten svinge itakt med etterspørselen, svingningene påvirker istedet kapasitetsutnyttelsen og dermed også produktiviteten. Risikoen ved (kortsiktige) etterspørselssvingninger blir i stor grad båret av kapitaleierne, da det er liten grunn til å anta at lønnsnivået påvirkes. Økt kapasitet gjennom kapitalinvesteringer øker produktiviteten, selv om også sysselsettingen øker. For å tiltrekke seg kvalifisert arbeidskraft er bedriftene nødt til å heve lønnsnivået, også for de eksisterende ansatte. Produktivitetsendringer som skyldes endret kapasitet har derfor en sterkere virkning på lønnsveksten. I modellene i Nymoen (1989a), Johansen (1995) og Evjen og Nymoen (1997), slås disse to faktorene sammen. I modellen i tabell 1 har jeg erstattet en generell produktivetsvariabel med en variabel for kapitalinvesteringene, og skiller dermed implisitt mellom produktivetsforbedringer i opphenningsperioder og i utvidelsesperioder.

Sett i lys av Evjen og Nymoen (1997) er det interessant at jeg i min modell finner empirisk støtte for at den inverse av ledigheten kvadrert utkonkurrerer den logaritmiske funksjonsformen. Evjen og Nymoen (1997) viser at ved å inkludere begge funksjonsformene oppnås god forklaringskraft og stabile parameterestimer. Særlig på 1990-tallet synes den logaritmiske funksjonsformen å passe bra, mens den inverse av ledigheten kvadrert er god i de tidligere periodene. Dette tolker Evjen og Nymoen slik at logaritmen av ledigheten er bedre tilpasset lønnsveksten i perioder der arbeidsledigheten er høy, mens den inverse av ledigheten kvadrert passer bedre i perioder med lav arbeidsledighet. Dersom jeg inkluderer $\ln(U)$ i modellen i tabell 1, viser det seg at denne gir lite. Den estimerte parameterverdien er ikke signifikant forskjellig fra null (t-verdi på 0,87 mot 2,51 for den inverse av ledigheten kvadrert). Også når estimeringssampelet splittes opp i perioder med høy- og lav arbeidsledighet er den inverse av ledigheten kvadrert en variabel med bedre egenskaper enn den logaritmiske ledighetsvariabelen. Det kan derfor synes som om Evjen og Nymoen har trukket sine konklusjoner om valg av funksjonsform litt for langt, da resultatet av «duellen» tydeligvis

¹⁰ Se Johansen (1995) s. 230—231.

¹¹ Se kapittel 4 i Innstilling I (1966).

¹² Sitatet er hentet fra Innstilling II (1966) s.10.

avhenger av andre aspekter ved modellspesifikasjonen og av data. Hvilke funksjonsformer som bør inngå i slike lønnsrelasjoner kan avhenge av om estimeringen er foretatt på kvartalsdata eller årsdata, med timelønnsfortjeneste fra NHO-statistikk eller Nasjonalregnskapet, med totalrentabilitet eller lønnsandel og med investeringer eller produktivitet. Norges Banks kvartalsvise makroøkonometriske modell, RIMINI, benytter den logaritmiske funksjonsformen i en tilsvarende lønnsrelasjon, mens SSBs KVARTS benytter $1/(1+U)^2$, en funksjonsform som minner mye om den benyttet i Johansen (1995). Naug (1997) viser at lønnsrelasjonen i KVARTS er meget stabil og har stabile parameterestimater.

Langsiktsløsningen fra modellen i tabell 1 blir (tallet under koeffisienten angir den asymptotiske t-verdien¹³):

$$\ln(P * \widehat{Y} - WC) = \underset{(-16,36)}{-3,00} - \underset{(-3,12)}{0,24 * U^{-2}} + \ln(PJ * \frac{K}{TW}) \quad (7)$$

Ved lineær approksimasjon finner vi¹⁴:

$$\ln(P * Y - WC) \approx -2,09 + 3,47 * \ln(P * Y) - 2,47 * \ln(WC)$$

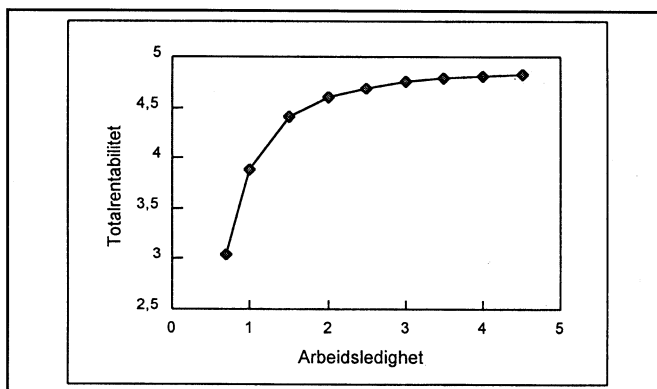
der leddene på høyresiden reflekterer gjennomsnittene. Langsiktsløsningen kan da skrives:

$$\ln(\widehat{WC}) \approx \underset{(16,36)}{0,37} + \underset{(3,12)}{0,09 * U^{-2}} - 0,40 * \ln(PJ * \frac{K}{TW}) + 1,40 * \ln(P * Y) \quad (8)$$

Vi ser at dersom kapitalen holdes konstant, mens driftsinntektene øker med én prosent, så øker lønnskostnadene med 1,4% på lang sikt. For gitt kapitalmengde, predikerer altså modellen en stigende lønnsandel ved produktivetsforbedringer.

Sammenhengen mellom totalrentabiliteten og arbeidsledigheten i likning (7) er vist i figur 2. Dersom ledigheten er på 3% predikeres 4,8% totalrentabilitet på lang sikt, dersom ledigheten synker til 1,5% synker totalrentabiliteten til 4,4%. Arbeidsledigheten må altså under 1,5% før totalrentabiliteten blir alvorlig svekket.

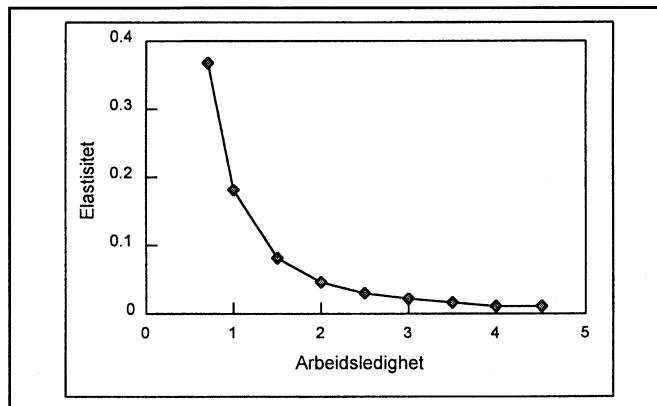
Figur 2: Sammenhengen mellom totalrentabiliteten og nivået på arbeidsledigheten predikert ved langsiktsløsningen.

¹³ Se Kmenta (1986) s. 486, eller Bårdsen (1989).

¹⁴ Se Sydsæter (1992), s. 389.

Figur 3: Lønnskostnadenes predikerte langsiktselastisitet m.h.p. arbeidsledigheten for ulike nivåer på arbeidsledigheten.

Dette forløpet finner vi også igjen når vi differensierer langsiktsløsningen m.h.p. lønnskostnadene og ledigheten:

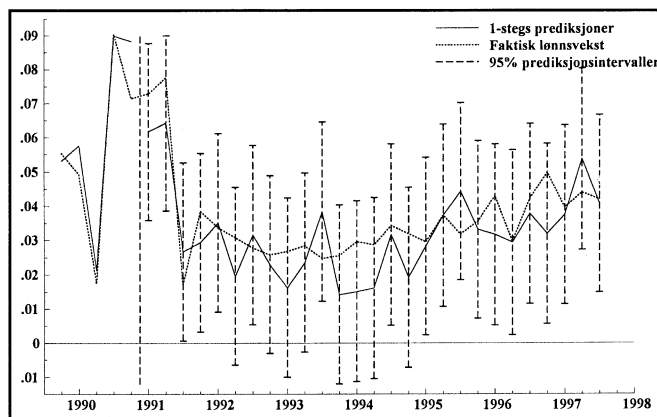
$$El_{U,WC} = \frac{dWC}{dU} \frac{U}{WC} = -0,18 * U^{-2} \quad (9)$$

Lønnskostnadenes predikerte langsiktselastisitet m.h.p. arbeidsledigheten for ulike nivåer på arbeidsledigheten er vist i figur 3. Endringer i ledigheten har små effekter på lønnsveksten når ledigheten er over 3%. Arbeidsledigheten må under 1,5% før veksten i lønningene skal skyte fart.

3 SOLIDARITETSALTERNATIVET

Figur 4 viser modellens prediksjonsevne for perioden 1991:1—1997:3. Modellens stabilitet over denne perioden bekreftes av prediksjonstestene i tabell 1. Nullhypotesen til disse testene er nettopp at det ikke har vært en strukturell endring i noen av parametrene mellom estimeringsperioden og prediksjonsperioden. I tabellen har jeg også gjengitt flere feilspesifikasjonstester, og ingen av dem tyder på feilspesifikasjon innenfor estimeringssamplet. Vi kan derfor ikke identifisere noen signifikant virkning av Solidaritetsalternativet i form av strukturelle endringer i denne lønnsrelasjonen.

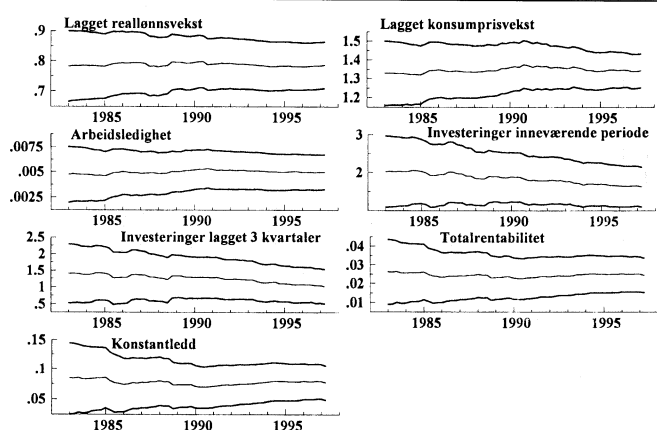
Figur 4: 1-steps prediksjoner, med 95% prediksjonsintervaller.

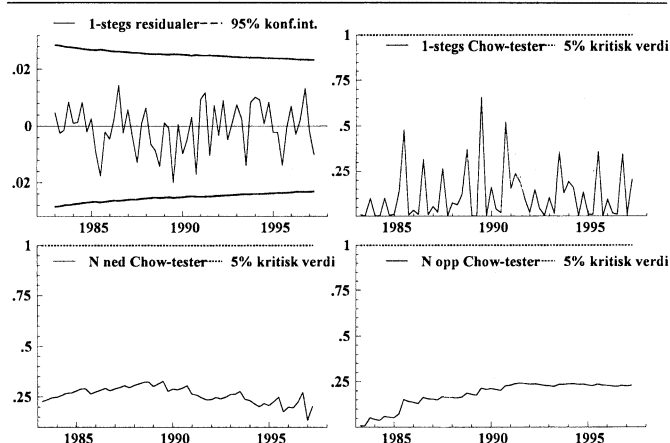
Rekursiv estimering er benyttet for å oppnå estimater på modellens parametre for hver $t = M - 1, \dots, T$, hvor M og T angir siste observasjon i h.h.v. første og siste estimeringssampel. Dette gjør oss istand til å plote de estimerte parametrene og -residualene for enhver sampellengde. Stabilitetstestene på de estimerte parametrene og -residualene for hele dataperioden er vist i h.h.v. figur 5 og 6. Figur 6 viser dessuten ulike Chow-tester for strukturelle brudd, i form av en sekvens av F-tester¹⁵. Fraværet av store og signifikante prediksjonsfeil gjenspeiler stor grad av parameterstabilitet i hele perioden sett under ett. Ingen av stabilitetstestene tyder således på feilspesifikasjon eller strukturelle endringer i de faktorene som forklarer lønnsveksten. Som nevnt i innledningen betyr ikke dette nødvendigvis at Solidaritetsalternativet ikke har bidratt til lavere lønnsvekst enn vi ellers ville hatt. Det kan tenkes at vi i en verden uten Solidaritetsalternativ, ville oppleve et strukturelt brudd i positiv retning i lønnsveksten. Dersom målet med Solidaritetsalternativet var å hindre dette, kan fraværet av strukturelle endringer tolkes positivt for Solidaritetsalternativet. Graden av vellykkethet vil i såfall avhenge av konsekvensene ved et slikt brudd og sannsynligheten for det?

Det har vært en internasjonal trend at det frie markedet overtar stadig mer av styringen over stadig flere samfunnsområder, som for eksempel deregulering av arbeidsmarkedet. Det frie markedets prissetting blir derfor i større grad tillagt vekt i verdifastsettelse. En kan spørre seg om frikonkurransemarkedet virker nedbrytende på aktørenes moral og solidaritet. Ved å kreve høy lønn i perioder med høy arbeidsledighet, legger hver enkelt arbeider i større grad vekt på å øke sin «markedsverdi» fremfor å tenke på verdien, eventuelt kostnaden av sine lønnskrav. Teorier omkring dette går under betegnelsen «Insider Power», og brukes ofte for å forklare hysteres, d.v.s. at arbeidsledigheten forblir på et høyt nivå når den først er økt¹⁶. Det er vanlig at graden av «Insider Power» kobles sammen med graden av sentralisering i lønnsforhandlingene¹⁷. Lokale fagforeningene følger ikke det samme sam-

Figur 5: Rekursive estimater for koeffisientene til høyresidevariablene, og deres estimerte 95% konfidensintervall.

Figur 6: Diverse rekursive tester.

funnsansvaret sentrale fagforeninger gjør, da de er for små til alene å påvirke makroøkonomiske størrelser. Denne følelsen av «ubetydelighet» kan fremme handlinger som kun er begrunnet i egeninteresse.

Den samfunnsutviklingen vi har sett i Norge de siste årene, kan ha redusert oppfatningen om at de som er i arbeid skal vise solidaritet med de arbeidsledige. For å gjenspeile medlemmenes holdninger kan fagforeningene ha følt et sterkere press for å fremme høyere lønnskrav, selv i en periode med høy arbeidsledighet. De lokale fagforeningene kan ha fulgt opp dette presset, mens de sentrale fagforeningene har motstått presset av hensyn til nasjonaløkonomien. For å hindre at de lokale fagforeningene ville få økt medlemstall på bekostning av de sentrale sammenslutningene, er det blitt lagt stor vekt på å bevisstgjøre medlemmene om at lønnsmoderasjon er i samfunnets- og dermed også i deres interesse. Dette har vært gjort ved å appellere til medlemmenes moral og medmenneskelighet, gjennom bl.a. å kalle dette et Solidaritetsalternativ. Selv om LOs andel av de fagorganiserte gradvis er redusert de siste årene¹⁸, har de klart å bevare sin sentrale plass i lønnsforhandlingene. Slik sett er det ikke noen grunn til å anta at vi har opplevd noen strukturell endring i lønnsfastsettelsen i lønnsdrivende retning, men vi kan ikke utelukke at Solidaritetsalternativet har hindret en slik utvikling.

Hvor lenge kan i så fall Solidaritetsalternativet ha en slik utsettende effekt? I oktober 1997 brøt fire fagforeninger ut av Akademikernes Fellesorganisasjon, for å danne en ny fagforening sammen med Legeforeningen (som brøt ut året før). Hovedhensikten var å kjempe for mer lokale lønnsforhandlinger. Vi kan derfor ikke utelukke at vi vil se nye innslag av «Insider Power» i framtiden.

¹⁵ Se Hendry og Doornik (1996) s. 232-233.

¹⁶ Se f.eks. Layard, Nickell og Jackman (1994) s.37-42.

¹⁷ Se f.eks. Layard, Nickell og Jackman (1991) s. 189 og Layard, Nickell og Jackman (1994) s.43-45.

¹⁸ Fra 63,78% i 1986 til 57,48% i 1993 og 56,87% i 1996 (kilde: Statistisk årbok, 1991 tab. 187 og 1997 tab. 207).

4 OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

Solidaritetsalternativet bør ses på som et viktig bidrag i å bevare det norske lønnsforhandlingssystemet. Men det kan synes som at man med Solidaritetsalternativet har hatt et mer ambisiøst mål; å bidra til en enda høyere grad av reallønnsfleksibilitet enn det vi historisk sett har vært vant til. Jeg finner ingen støtte for at et slikt strukturelt brudd i lønnsdannelsen i norsk industri på 1990-tallet har funnet sted. Dette hindrer ikke at den gode økonomiske utviklingen i Norge etter 1993, kan tilskrives inntektspolitikken. Solidaritetsalternativet er således et nytt navn på denne politikken. Fraværet av strukturelle endringer kan i så fall tolkes positivt for det norske lønnsforhandlingssystemet, der en stor grad av reallønnsfleksibilitet bidrar til å utjevne konjunktursyklusene. Grunnen til at Solidaritetsalternativet ble forventet å forårsake et strukturelt brudd i lønnsdannelsen, kan være at LO og myndighetene la meget stor prestisje i begrepet. De kan ha følt at dette var mer nødvendig enn tidligere som følge av et sterkere press fra arbeidstakerne om heller å prioritere høyere lønn for de med arbeid.

Denne artikkelen kan forhåpentligvis bidra til progresjon i den faglige debatten omkring modelleringen av industrilønningene i Norge. Modellen i denne artikkelen synes å være en bedre modell for å forklare lønnsveksten i industrien enn modellene i Nymoen (1989a), Johansen (1995) og Evjen og Nymoen (1997). Bak dette resultatet ligger en ny forutsetning omkring hovedkursen for lønnsveksten i industrien, fra å forutsette en konstant lønnsandel til å forutsette en konstant totalrentabilitet. Totalrentabiliteten viser en hovedkurs som sikrer eierne av bedrifter i konkurranseutsatt sektor nødvendig avkastning på den investerte kapitalen. Modellen er også forbedret ved at produktivitsendringer er erstattet med investeringer. Investeringer øker produksjonskapasiteten og dermed også produktiviteten. Implisitt utelukkes det at andre faktorer som forårsaker produktivitsforbedringer har de samme lønnsdrivende egenskapene som utvidelse av produksjonskapasiteten har.

A DATADOKUMENTASJON

Tidsseriene for produktiviteten, kapitalmengden, antall timeverk og deflatorene for bruttoinvesteringene og bruttoproduktet, må alle lide under at SSB foretok en hovedrevisjon i 1994, og ikke har oppdatert de historiske dataene for disse. Derfor er de gamle dataseriene forlenget med de nye dataseriene på endringsform. De nye dataene begynner allerede 1. kvartal 1994, for å ta høyde for at tall for 1994 i de gamle dataseriene ikke er fullstendig reviderte. Tabell 3 viser variablene som er benyttet. I lønnsrelasjonen benyttes konsumprisene, brutto investeringsdeflatoren og bruttoproduktdeflatoren, alle på indeksform med én over basisåret, 1983, mens produktiviteten og kapitalmengden måles i faste 1983-priser.

Tabell 3: Data

Variabel	Beskrivelse	Kilde
<i>W</i>	Gjennomsnittlig timelønn for ansatte i industrien.	NHOs lønns- og fraværstatistikk
<i>UA</i>	Antall offisielt registrerte helt arbeidsledige.	Arbeidsdirektoratet
<i>ARB</i>	Totalt antall sysselsatte.	AKU, SSB
<i>ZYI</i>	Produktivitet i industrien, 1983 = 1.	Industristatistikk, SSB NHO-statistikk
<i>ZY</i>	Produktivitet i industrien, faste 1983 priser.	Nasjonalregnskapet, SSB
<i>TW</i>	Timeverk i industri, bygg og anlegg.	Nasjonalregnskapet, SSB
<i>PC</i>	Konsumprisindeksen, 1983 = 1.	SSB
<i>H</i>	Normalarbeidstid per uke	Teknisk Beregningsutvalg
<i>T1</i>	Obligatoriske sosiale kostnader som andel av timelønn.	Teknisk Beregningsutvalg
<i>K</i>	Fast kapital i industri, bygg og anlegg, faste 1983 priser.	Nasjonalregnskapet, SSB
<i>PJ</i>	Bruttoinvesteringsdeflator for industri, bygg og anlegg, 1983 = 1.	KNR, SSB
<i>P</i>	Deflator for bruttoproduktet i basisverdi for industrien, 1983 = 1.	KNR, SSB
<i>RW</i>	$= \frac{W}{PC}, 1983 = 1$	
<i>WC</i>	$= W * (1 + T1)$	
<i>U</i>	$= \frac{UA}{ARB} * 100$	
<i>Y</i>	$= 111,28 * ZYI$, hvor $111,28 = ZY_{1983} =$ gjennomsnittlig produktivitet i 1983	
<i>Dummy</i>	$= 0,5$ over perioden 1980:2-1981:2, -1 i 1980:3, 1 i 1981:4, $0,5$ i 1988:3, $-0,5$ i 1989:2 og -1 i 1990:3.	

REFERANSER:

- Bjørnstad, R. (1997): *Har det vært en strukturell endring i faktorene bak lønnsfastsettelsen i Norge på 1990-tallet? En empirisk analyse av veksten i industrilønningene i Norge*. Hovedoppgave i cand.oecon. graden, Sosialøkonomisk Institutt, Universitetet i Oslo.
- Bårdsen, G. (1989): «Estimation of Long Run Coefficients in Error Correction Models», *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 51, 345—350.
- Engle, R. F. og Granger C. W. J. (1987): «Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing», *Econometrica* 55, 251—276.
- Evjen, S. og Nymoen, R. (1997): «Har solidaritetsalternativet bidratt til lav lønnsvekst i industrien?», *Sosialøkonomen* 51(2), 10—19.
- Hendry, D. F. og Doornik, J. A. (1996): *Empirical Econometric Modelling Using PcGive 9.0 for Windows*. London: International Thomson.
- Johansen, K. (1995): «Norwegian Wage Curves», *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 57, 229—247.
- Kmenta, J. (1986): *Elements of Econometrics*. New York: Macmillan.
- Layard, P. R. G., Nickell, S. og Jackman R. (1991): *Unemployment. The Macroeconomic Performance of the Labour Market*. Oxford: Oxford University Press.
- Layard, P. R. G., Nickell, S. og Jackman R. (1994): *The Unemployment Crisis*. Oxford: Oxford University Press.
- Naug, B. E. (1997): «Har Solidaritetsalternativet endret lønnsdannelsen i norsk industri?», *Sosialøkonomen* 51(2), 20—22.
- Norges Offentlige Utredninger (1992): En nasjonal strategi for økt sysselsetting i 1990-årene. 1992:26.
- Nymoen, R. (1989a): «Modelling Wages in the Small Open Economy: An Error-Correction Model of Norwegian Manufacturing Wages», *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 51, 239—258.
- Nymoen, R. (1989b): «Wages and the Length of the Working Day. An Empirical Test Based on Norwegian Quarterly Manufacturing Data», *The Scandinavian Journal of Economics* 91, 599—612.
- Skånland, H. (1981): *Inntektspolitikken dilemma — kan det løses?* Oslo: Cappelen.
- Sydsæter, K. (1992): *Matematisk analyse, Bind I*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene 1966: innstilling nr. I, avgitt 22. januar 1966 (Statsministeren), Aukrust, O. (formann), Holte, F. C. og Stoltz, G.
- Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene 1966: innstilling nr. II, avgitt 20. oktober 1966 (Statsministeren), Aukrust, O. (formann), Holte, F. C. og Stoltz, G.

**Christiansen, Anne Berit og
Jan Fredrik Qvigstad (eds.):
CHOSING A MONETARY
POLICY TARGET**
Universitetsforlaget AS,
Oslo 1997

Boken ble behørig omtalt i dagspressen da den kom ut sent på høstparten i fjor, og er allerede godt kjent i det politiske miljøet. Forhåndsomtalen har gitt inntrykk av at boken nærmest er en argumentasjonsliste til fordel for inflasjonsstyring. En leser imidlertid ikke så mange sidene før dette inntrykket fortar seg. Riktignok ender tre av fire hovedkapitler opp med et forslag om at Norge bør innføre inflasjonsstyring. Men motstandersynspunktene får god plass. Først og fremst gjennom et av hovedkapitlene, skrevet av Asbjørn Rødseth, men også i mange mindre kommentarinlegg. Med andre ord gis det en balansert drøfting av et komplisert tema.

Boken er resultatet av en konferanse som Norges Bank holdt om norsk penge- og valutakurspolitikk våren 1997. Blant bidragsyterne finner vi kjente norske økonomer, og i alle fall en internasjonal kapasitet (Lars E.O. Svensson) på området. Inflasjonsstyring er i vinden, også som et alternativ for norsk pengepolitikk. I vinden fordi en rekke mindre økonomier nå har valgt en slik styringsform. Et alternativ for norsk pengepolitikk fordi det er blitt avslørt en rekke svakheter med vår nåværende valutakursordning.

De teoretiske argumentene til fordel for inflasjonsstyring, som stort sett er utviklet de siste årene, har kullkastet mye av den konvensjonelle innsikten som har gått ut på at små åpne økonomier bør basere sin valutakurspolitikk på en fastkursordning. Ut fra de nye argumentene bør Norge velge inflasjonsstyring. Det kan imidlertid pekes på forhold som gjør at Norge skiller seg ut fra andre land. For det første er Norge en storprodusent av olje. For det andre kan det pekes på institusjonelle forhold som gjør at Norge skiller seg ut: Mektige fagforeninger som i samarbeid med

myndighetene har utformet det såkalte solidaritetsalternativet. Spørsmålet er da om disse særnorske forholdene taler for en annen valutakursordning enn den som er optimal for andre sammenlignbare land. Dette må sies å være utgangspunktet for boken.

Av hovedkapitlene som er sympatisk innstilt til inflasjonsstyring er Lars E.O. Svenssons det mest velkrevne, og også det som er klarest i sin kritikk av dagens norske fastkurspolitikk. Ifølge Svensson virker fastkurspolitikken destabiliserende. Det tradisjonelle argumentet er at Norge som oljeprodusent får, så å si fra naturens side, en motsatt konjunkturutvikling enn den de oljekonsumerende «ecu-landene» får. Siden kronen er knyttet opp mot ecu-en, vil vi importere et rentenivå som er i motfase til det vi er interessert i. Svensson legger imidlertid vel så mye vekt på følgende argument, som han tilskriver den engelske økonom og Thatcher-rådgiver Sir Alan Walters: I en oppgangskonjunktur med inflasjonstendenser vil det være rasjonelt for myndighetene å revaluere valutaen. Revalueringsforventninger vil følgelig oppstå, noe som vil føre til kapitalinngang. For å unngå dette må sentralbanken senke renten, noe som ytterligere stimulerer oppgangskonjunktoren.

I et fastkursregime skal valutakursen ideelt sett fungere som et såkalt mellommål. Svensson peker imidlertid på at valutakursen i et fastkursregime har en tendens til å fungere som et mål i seg selv. Følgende eksempel blir brukt som illustrasjon: På slutten av 80-tallet var Sverige inne i en inflasjonsperiode. Revaluering ville vært naturlig for å stoppe presstendensene, men en slik revaluering ville myndighetene ikke høre snakk om. Ut fra idealet om valutakursen som et mellommål handlet myndighetene feil. Grunnen for standhaftigheten var muligens at en fryktet at aktørene ville vurdere at vilje til revaluering signaliserer vilje til å devaluere en gang i fremtiden. Myndighetene ville hindre at denne oppfatningen fikk festne seg hos aktørene.

I Norge har vi en fastkursmålsetting og ikke et fastkursregime. De

ovenstående innvendingene vil følgelig være relevante bare hvis myndighetene fører en politikk med høy grad av måloppfyllelse. Ved lav grad av måloppfyllelse vil de fremførte innvendingene ha mindre relevans. Der som myndighetene tillater å avvike valutakursmålsettingen over litt tid, kommer en imidlertid opp i det problemet at aktørene kan frykte en politikkendring. Selv om myndighetene ikke har til hensikt å endre politikken på varig basis, er det umulig å formidle dette budskapet til aktørene i markedet på en troverdig måte. Problemet er at en slik politikk er lite transparent (synlig). Ifølge Svensson er problemet så stort at dette politikkalternativet nærmest er ubrukelig.

Det fremstilles ofte som at inflasjonsstyring er en politikk som er totalt forskjellig fra en fastkursordning (eller valutakursmålsetting). Hvis vi binder oss med fast valutakurs til et annet lavinflasjonsland, som også betyr mye for oss handelsmessig, så synes imidlertid den langsiktige konsekvensen av å føre en flytkurs- (les: inflasjonsstyring) i stedet for en fastkurspolitikk å være minimal. På lang sikt må et slikt resonnement være riktig, som også Rødseth påpeker i sitt hovedkapittel. På kort sikt spiller det imidlertid en rolle, og Rødseth går nokså langt i å hevde at inflasjonsstyring er et ustabilt system. For det første argumenterer han for at valutakursusikkerheten (også den reelle) blir større enn i et fastkurssystem. Videre, siden det er lav arbeidskraftsmobilitet mellom konkurranseutsatt og skjermet sektor, slår denne økningen i valutakursusikkerhet negativt ut i form av høyere variasjon i arbeidsledigheten.

To av hovedkapitlene i boken er til nå ikke omtalt. Det ene er skrevet av IMF-økonomene William E. Alexander, John H. Green og Birgir Arnason under headingen «A Monetary Policy Framework for Norway, the Options». Det skrives imidlertid lite nytt ut over det som finnes i hovedinnlegget til Svensson. Det andre hovedkapitlet er skrevet av Andrew G. Haldane fra Bank of England. Haldane skal berømmes for å dra veksler på

teorien for optimale valutaområder. Innsikten fra dette teoriområdet er svært relevant, og savnes ellers i boken. Haldanes konklusjon synes å være at Norge vil ha problemer med å finne en fastkurspartner. Han argumenterer derfor for at Norge bør velge en ordning med inflasjonsstyring.

Bidragene i boken holder opplagt et høyt nivå, og er enkeltvis vel-skrevne. Som en samlet vurdering synes jeg allikevel at boken er vanskelig å lese. Dette skyldes hovedsaklig at bidragene er skrevet ut fra forskjellig teoriståsted. Når ulike forfattere så kommer frem til ulik konklusjon, er det ikke alltid like lett å skjønne hvorfor. Selv et klart og greit oversiktskarpittel skrevet av Anne Berit Christiansen, løser ikke dette problemet.

På flere viktige punkter hersker det uenighet. Først og fremst om inflasjonsstyring reduserer variasjonen i reell valutakurs, og om den norske spesialløsningen i arbeidsmarkedet, som i dag gir lav arbeidsledighet, vil bryte sammen dersom inflasjonssty-

ring innføres. Selv om en ikke oppnår entydige konklusjoner, synes en felles plattform å være at det bør innføres større fleksibilitet i valutapolitikken. De fleste går inn for inflasjonsstyring, mens bl.a. Rødseth er tilhenger av en fastkurspolitikk med brede bånd, dvs. at en kan tillate til dels store avvik fra sentralkursen over et langt tidsrom. Den praktiske forskjellen mellom de to forslagene trenger ikke å bli stor. Når alt kommer til alt synes det som at den største forskjellen vil ligge i maktdelegering til sentralbanken: Tilhengere av inflasjonsstyring vil gi Norges Bank stor selvstendighet og makt. Fastkurstillhengernes forslag synes å implisere at makten bør forbli i Finansdepartementet.

*Erling Vårdal
Universitetet i Bergen*

MEDLEMSKAP I

Tenker du på å melde deg inn i Sosialøkonomenes Forening?

Be om informasjon i sekretariatet,

**telefon 22 41 32 90,
telefax 22 41 32 93**

SAMLEPERMER

til

SOSIAL ØKONOMEN

Prisen er kr. 100,- for 2 permer inkl. porto.

Permene kan bestilles pr. post eller telefon/telefax i sekretariatet.

Vi sender med innbetalingsblankett.

**TIL
SOSIALØKONOMENES
FORENING
POSTBOKS 8872
YOUNGSTORGET
0028 OSLO**

Samleperm stk.

Navn

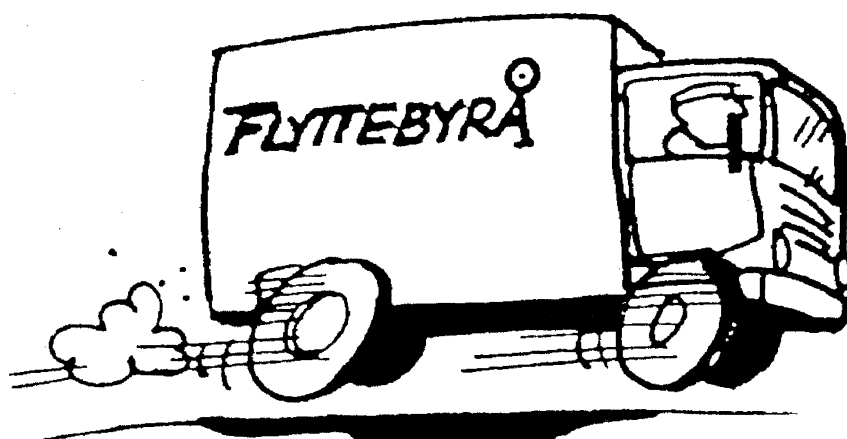
.....

Adresse

.....

Poststed

FLYTTET?

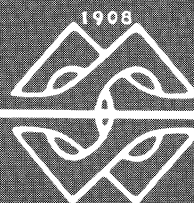
Vi vet ikke om våre abonnenter flytter mer enn andre, men det virker slik. Hver måned får vi tidskrifter i retur fordi adressaten har flyttet. Spar oss for ekstra porto og deg selv for forsinkelsen. Meld flytting pr. telefon **22 41 32 90**, telefax **22 41 32 93** eller skriv til oss.

Sosialøkonomenes Forening

Postboks 8872 Youngstorget
0028 OSLO

Navn: Ab.nr./medl.nr.

Ny adresse:

Redaktør:
Torstein Bye

Redaksjon:
Tom Bernhardsen
Jan Morten Dyrstad
Nils-Henrik M. von der Fehr
Bertil Tungodden
Jon Vislie
Kjell Vaage
Produksjonskonsulent:
Inger Kurås

•
Utgitt av
Sosialøkonomenes
Forening
Leder: Stein B. Hauglid
Generalsekretær
Birgit Laudal

•
Besøksadresse:
Skippergt. 33
0154 OSLO
Postadresse:
Postboks 8872
Youngstorget
0028 OSLO
Telefon 22 41 32 90
Telefax 22 41 32 93
Postgiro: 0813 5167887
Bankgiro: 6001.05.13408

•
Utkommer med 9 nummer
pr. år, den 15. i hver måned
unntatt juli, august og
desember.

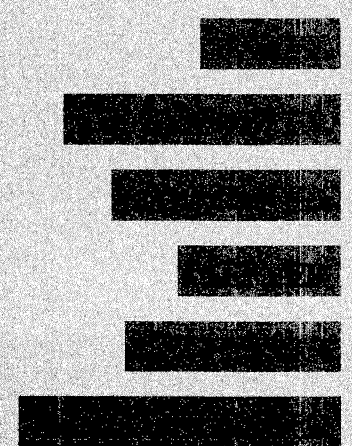
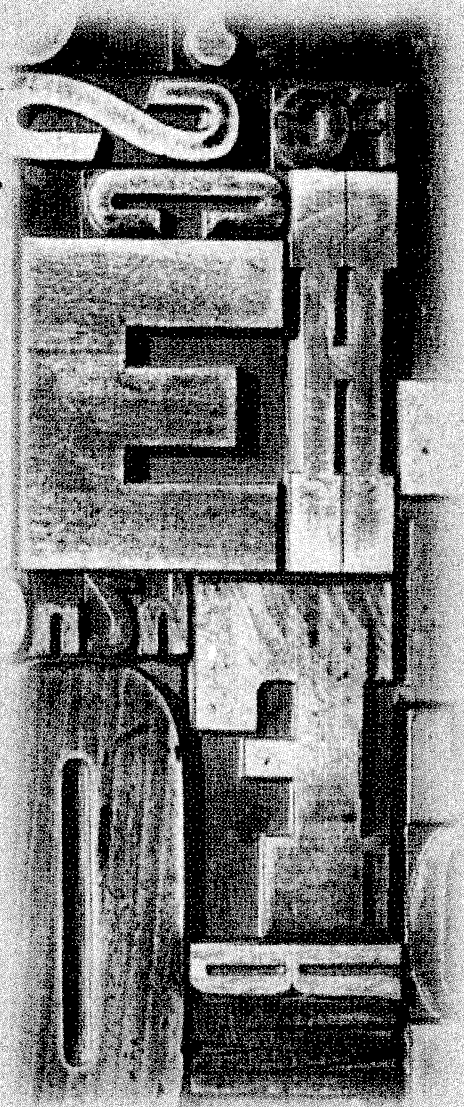
Abonnement kr 525,-
Studentabonnement
kr 250,-
Enkeltnr. kr 75,- inkl. porto.

ANNONSEPRISER
(ekskl m v a):
1/1 side kr. 4 700,-
3/4 side kr. 4 200,-
1/2 side kr. 3 700,-
Byråprovisjon 10%

Frist for annonser:
Den 5. i hver måned.

Trykt i offset.
Grafisk Hus a/s, Bergen

**Totalleverandør
av
grafisk
produksjon**

GRAFISK *plus*

OSLO CSEY L nh 8 om s. g . t OOO A . s DRr. 8Le

VERBODEN TOEGANG
VERBODEN TOEGANG
VERBODEN TOEGANG

a